

Familievold

- Konsekvenser for barn

Marte Karoline Herrebrøden

Masteroppgave i Pedagogisk Psykologisk Rådgivning

Pedagogisk Forskningsinstitutt

Det utdanningsvitenskapelige fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2006

Innhold

1. Innledning

1.1. Aktualisering av tema.....	6
1.2. Presentasjon av problemstilling.....	8
1.3. Begrepsoperasjonaliseringer.....	9
1.3.1. Voldsbegrepet.....	9
1.3.2. Forskjellige former for vold.....	10
1.3.2.1. Barn som offer for vold i familien.....	10
1.3.2.2. Barn som vitne til vold i familien.....	11
1.3.3. Familievold.....	11
1.4. Avgrensning og plan for oppgaven.....	12
1.4.1. Avgrensning.....	12
1.4.2. Plan for oppgaven.....	13

2. Sentrale begreper og teoretisk rammeverk for oppgaven

2.1. Sentrale begreper.....	16
2.1.1 Risiko.....	16
2.1.2 Kausale årsaksforhold.....	18
2.1.2.1. Medierende effekter.....	19
2.1.2.2. Modererende effekter.....	20
2.2. Teoretisk rammeverk for oppgaven.....	21
2.2.1. Bronfenbrenners økologiske modell.....	22
2.2.2. "The Family Disruption Hypothesis".....	23
2.2.2.1. Empirisk støtte til hypotesen.....	24

2.2.3. Et transaksjonsperspektiv.....	27
3. ”Hvilke konsekvenser kan det ha for barn å vokse opp i et voldelig familiemiljø?”	29
3.1. Familievold og barns tilknytning.....	32
3.1.1. Indre arbeidsmodeller.....	34
3.1.2. Tilknytning og sosial utvikling.....	35
3.2. Familievold og barns kognitive utvikling.....	38
3.2.1. Hjernens utvikling.....	38
3.2.2. Bearbeiding av informasjon.....	39
3.2.3. Verbale ferdigheter.....	40
3.3. Familievold og barns emosjonelle utvikling.....	42
3.3.1. Tilknytning og barns emosjonsregulering.....	42
3.3.2. Empati og prososial atferd.....	43
3.3.3. Følelser av skam, skyld og angst hos barn som opplever familieviol.....	44
3.3.4. Posttraumatisk stresslidelse.....	46
3.4. Familievold og problematferd.....	48
3.5. Kjønnforskjeller.....	53
3.6. Kapitteloppsummering.....	55
4. Beskyttelsesfaktorer som kan nøytralisere eller redusere konsekvensene av familieviol.....	59
4.1. Risiko og resiliens.....	57
4.1.1. Risiko.....	57
4.1.2. Resiliens.....	59

4.2. Individuelle beskyttelsesfaktorer.....	61
4.2.1. Kognitive evner.....	61
4.2.2. Selvoppfatning, selvtillit og tro på egne evner.....	63
4.2.3. Sosiabilitet og lett temperament.....	65
4.2.4. Andre egenskaper.....	66
4.3. Familiære beskyttelsesfaktorer.....	67
4.3.1. Tilknytning.....	67
4.3.2. Foreldres omsorgskompetanse.....	68
4.3.3. Andre forhold.....	69
4.4. Samfunnsmessige beskyttelsesfaktorer.....	70
4.4.1. Tilknytning til en prososial voksen.....	70
4.4.2. Venner.....	70
4.4.3. Strukturert og trygt skolemiljø.....	71
4.4.4. Andre forhold.....	71
4.5. ”Hvordan kan man fremme god utvikling hos barn som opplever familievold?”.....	71
4.6. Kapitteloppsummering.....	73
5. Oppsummering og konklusjon	
5.1. Oppsummering.....	76
5.2. Konklusjon.....	79
Litteratur.....	82

1. Innledning

1.1. Aktualisering av tema

Med økt kunnskap om vold, har det blitt klart at det foregår mer vold innenfor den private sfære enn det som tidligere ble antatt. Årlig utsettes langt flere for vold i sitt eget hjem enn i det offentlige rom. Befinner man seg innenfor "husets fire vegger" er risikoen for å bli utsatt for vold atskillig større enn noe annet sted (NOU 1991: 3). At det er i hjemmene det meste av volden finner sted, er for de aller fleste vanskelig å erkjenne og å ha tiltro til. I vår kultur forbindes hjemmet og familien som oftest med begreper som trygghet og omsorg, et sted som beskytter oss mot vold, overgrep og andre farer. Familievold er i langt større grad preget av usynlighet, tabu og skam enn vold som forekommer i det offentlige rom. Utøvere av offentlig vold vil i de aller fleste tilfeller bli anmeldt og dømt mens vold som skjer innenfor familien, nesten aldri anmeldes. Familievold er tabu- og skambelagt både for den som utøver volden, for de som er ofre og for de som er vitner. Nettopp derfor vil den som oftest holdes skjult og svært sjelden gjøres kjent for noen utenfor hjemmet. Det som sterkest opprettholder denne formen for vold er dens usynlighet. Noe av det viktigste som kan gjøres for å motvirke slik vold, er å synliggjøre dens eksistens, som igjen kan bidra til å løse opp det tabubelagte (NOU 1991:3).

Fordi familievold i stor grad preges av tabu, skam og hemmeligholdelse er det vanskelig å utføre undersøkelser som nøyaktig kan si noe om forekomst. Som en følge er det også grunn til å regne med store mørketall i de undersøkelsene som har blitt gjort. I 1999 ble barn som utsettes for vold antatt å være et av de største helseproblemene i USA (Graham- Bermann & Edleson, 2001). I følge amerikanske levekårsundersøkelser anslår man at ca 10 millioner barn er vitne til familievold hvert år. Mellom 1,5 og 2,8 millioner av disse barna (23- 42 pr 1000) blir selv utsatt for vold og misbruk i familien (Sedlack & Broadhurst, 1996 i Emery & Laumann- Billings, 2002). Siden 1976 har man sett en dramatisk økning i antall saker rapportert til barnevernet av barn som opplever for familievold. I 1976 ble det rapportert 669 000 slike saker i USA. I 1998 hadde dette antallet økt til 3 154 000 rapporterte saker. Anslagsvis antar man at antall rapporterte saker av barnemishandling og forsømmelse har

økt med 41 % siden 1988. I denne sammenheng ser man også en økning i alvorlighetsgraden på de sakene som rapporteres (Wang & Daro, 1998 i Margolin, 1998). Økningen i antall registrerte tilfeller av barnemishandling kan delvis skyldes bedre registreringsmetoder og økt fokus på forekomst av familievold de siste tiårene. I tillegg antar man at denne økningen også skyldes en reell økning av barn som utsettes for familievold (Emery & Laumann-Billings, 2002).

Inntil nylig har det blitt gjort få undersøkelser som tar for seg omfang av familievold i Norge. Det foreligger derfor få tall som kan si noe om hvor mange barn som blir berørt i denne sammenheng (NOU:1991:3). I regi av justisdepartementet ble det for første gang i 2003 registrert hvor mange kvinner og barn i Norge som opplever vold og trusler nært innpå seg i løpet av en uke. Hensikten med målingen var å gi et bilde av vold i nære relasjoner, og ikke gi en vitenskapelig oversikt over omfanget av denne type vold. Funnene viste at det i måle- uken ble registrert 1000 henvendelser til hjelpeapparatet fra kvinner som opplevde vold i nære relasjoner. Om lag 1500 barn var i løpet av samme uke berørt av vold og trusler fra noen de hadde nære bånd til (Odin arkiv; Justis- og politidepartementet; 2003). I mai 2005 ble den største landsdekkende undersøkelsen om vold i parforhold presentert i Norge. NIBR (Norsk institutt for by- og regionsforskning) i samarbeid med SSB (Statistisk sentralbyrå) gjennomførte undersøkelsen, der 4600 personer mellom 20 og 54 år deltok. Hver fjerde kvinne rapporterte å være i eller ha vært i forhold der det forekommer vold og trusler om vold. Hver femte mann rapporterte det samme. Basert på disse svarene anslår NIBR at rundt 80 000 kvinner i alderen 20 til 54 år har opplevd grov vold i samboerskap eller ekteskap. I disse beregningene er ikke kjæresteforhold inkludert. Hvis man regner med at det i gjennomsnitt fødes 1,7 barn per kvinne i Norge, kan man anta at så mange som 100 000 barn i alderen 0 til 18 år lever eller har levd i familier der det forekommer vold. Dette innebærer at titusenvis av barn årlig utsettes for vold i familien i Norge (NIBR-rapport 2005:3).

Den offentlige innsatsen for å forebygge og bekjempe familievold har de siste årene blitt styrket som en følge av økt fokus rund omfang og konsekvenser av denne type vold. I 2004 vedtok regjeringen en ny treårig handlingsplan mot vold i nære relasjoner. Gjennom 30 tiltak

skal handlingsplanen sikre oppfølging og kontinuitet i forhold til handlingsplanen ”Vold mot kvinner”, som regjeringen Bondevik 1 vedtok. Mens fokus var på tilbudet til voldsutsatte kvinner i den gamle planen, er barn og overgripere, samt ofre for voldtekt hovedfokus i den nye. (Odin arkiv; Justis- og politidepartementet; 2004). At regjeringen tar familievold på alvor vises også ved at straffen for vold mellom familiemedlemmer skjerpes. Tidligere var strafferammen for familievold to år. Rammen heves nå til tre år, men i særlig alvorlige tilfeller kan slik vold straffes med inntil seks år. Til forskjell fra den gamle loven som kun omhandlet fysisk mishandling, inkluderes det i den nye også psykiske krenkelser. I tillegg gjøres det nye lovforslaget kjønneøytralt for å fange opp og straffe flest mulige tilfeller av familievold. Et av hovedmålene med lovendringen er å synliggjøre familievold (St. meld. Nr. 61, 2005).

I forhold til den statistikken som foreligger både i Norge og USA utsettes et betydelig antall barn årlig for familievold. Når man også tar i betraktning at disse tallene skjuler store mørketall vil omfanget bli urovekkende høyt. I tillegg til å identifisere hvor mange barn som opplever vold i familien, er det også meget viktig å vite hvilke konsekvenser dette kan ha for barn. Utallige undersøkelser har vist at det å utsettes for vold i hjemmet kan ha alvorlige negative konsekvenser for barn på flere områder (Se for eksempel; Cummings et al., 1999; English et al., 2003; Fantuzzo et al., 1991; Grych et al., 2000; Margolin, 1998; Sternberg et al., 1993). Først når man vet noe om hvilke konsekvenser det kan ha for barn å oppleve familievold, kan man forebygge og sette inn hjelpetiltak på best mulig måte.

1.2. Presentasjon av problemstilling

I denne oppgaven ønsker jeg å besvare problemstillingen;

”Hvilke konsekvenser kan det ha for barn å vokse opp i et voldelig familiemiljø?”

1.3 Begrepsoperasjonaliseringer

1.3.1. Voldsbegrepet

Familievold er ikke et isolert fenomen, men en del av et større problemkompleks. Det finnes ingen universell betydning av begrepet vold. Hva som regnes som en voldelig handling forandrer seg over tid, samtidig som kulturell tilhørighet kan påvirke hva man oppfatter som vold (Jaffe, 1997). For å forklare hva som menes med familievold er det imidlertid nødvendig å kunne presisere hva som generelt kan defineres som vold.

Gelles (1997) definerer vold som *“en handling utført med intensjon eller oppfattet intensjon om å forårsake fysisk smerte eller skade på en annen person”*.

Sentralt i denne definisjonen er intensjonen, dette er en nødvendig presisering for å skille voldelige handlinger fra andre handlinger som kan forårsake fysisk smerte eller skade hos personer. Katastrofer og ulykker vil derfor ikke bli betraktet som voldelige handlinger i denne sammenheng. At denne definisjonen av vold begrenser seg til kun å omhandle intensjonelle handlinger kan imidlertid være uheldig når man skal forklare hva som menes med familievold. Skillet mellom instrumentell bruk av vold og emosjonell aggresjon kan bidra til å forklare dette. Instrumentell bruk av vold kan være atferd med intensjon om å skade andre, men det er ikke det som primært motiverer bruken av vold. For eksempel kan foreldre bruke vold mot barn som straff for noe det har gjort. Det vil si med intensjon om at barnet skal lære noe. Emosjonell aggresjon derimot vil i et sånt tilfelle være knyttet til at foreldrene slår barna (er aggressive/ sinte) fordi de selv ikke mestrer situasjonen. Et eksempel kan være når et barn ikke hører etter hva foreldrene sier og foreldrene blir så frustrerte eller sinte at de slår. Emosjonell aggresjon er derfor ofte knyttet til frustrasjon eller en følelse av å være trengt opp i et hjørne, og kalles ofte reaktiv bruk av vold. Instrumentell bruk av vold er mer målrettet i den forstand at den er rettet mot oppnåelse av noe og kalles ofte proaktiv bruk av vold. I denne oppgaven vil bruk av begrepet vold ikke begrenses til kun å omhandle intensjonelle handlinger. Vold vil både bli betraktet som en konsekvens av emosjonell aggresjon og i forhold til instrumentelt bruk.

1.3.2. Forskjellige former av vold

Flere begrensninger ved Gelles' (1997) definisjon av vold vil være problematisk for å få en helhetlig forståelse av hva som menes med familievold. En begrensning ved definisjonen er at den ikke tar i betraktning hva som faktisk skjer med offeret og hvordan denne personen selv oppfatter volden de utsettes for. Gelles argumenterer imidlertid med at dette aspektet ikke blir inkludert i definisjonen fordi det som skiller skadelig vold fra vold som ikke forårsaker noen skade på offeret ofte har med tilfeldigheter å gjøre som flaks (Wiehe, 1998). For å kunne vurdere hvilke konsekvenser det kan ha for barn å utsettes for familievold, vil barnets egne opplevelser være av stor betydning. Dette aspektet må derfor inkluderes som et avgjørende element når en ønsker å forklare konsekvensene av vold. Gelles' definisjon vil også være problematisk i forhold til at den kun omhandler fysisk vold. Denne begrensningen vil være snever når man skal forklare hva som menes med familievold. En ytterligere differensiering av forskjellige former for vold er i denne sammenheng nødvendig.

1.3.2.1. Barn som offer for vold i familien

Når den volden som utøves i familien direkte rettes mot barna, betraktes de som offere. Dette dreier seg ofte om tilfeller der foreldrene bruker fysisk vold. Fysisk vold innebærer at man påfører barn skade gjennom slag, spark, risting, forgiftning, kvelning, drukning eller lignende handlinger. Skadene kan også påføres gjennom bruk av objekter. Denne type vold etterlater ofte synlige skader som blåmerker, sår eller brannskader på offeret (Jaffe, 1997). Fysisk vold er ofte handlinger utført med intensjon om å skade barnet eller som en konsekvens av sterkt sinne eller frustrasjon hos foreldrene. I enkelte tilfeller kan fysisk vold være et resultat av uintenderte handlinger fra foreldrenes side. Barn kan også være offer for psykisk vold i familien. Psykisk vold kan innebære at foreldre kontinuerlig avviser, kritiserer, latterliggjør, ignorerer eller skjeller ut barnet. Det kan også dreie seg om at foreldre er inkonsistente i deres handlinger, regler og ytringer eller har urealistiske forventninger til barnet (Jaffe, 1997). Å bli utsatt for denne type vold antas å forårsake psykologisk skade hos barnet, dette kan forstås som skade på intellektuell eller mental kapasitet som resulterer i observerbare begrensninger i barnets evne til å fungere innenfor de kulturelt bestemte rammene barn lever i. Særlig antar man at barnets selvfølelse og sosiale

kompetanse kan bli hemmet av denne typen vold (Brown & Herbart, 1997). Psykisk vold kan også ha en mer passiv form, ofte omtalt som psykisk- eller emosjonell omsorgssvikt. Dette dreier seg om at foreldrene ved fravær av handling og engasjement, ikke dekker barnets behov for varme og emosjonell støtte på en adekvat måte (Wiehe, 1998). Både det å utsettes for psykisk og fysisk vold i familien antas å ha konsekvenser for barn, begge disse aspektene må derfor tas i betraktning når man skal forklare hvilke konsekvenser det kan ha for barn å vokse opp i voldelige familier.

1.3.2.2. Barn som vitne til vold i familien

Å være vitne til vold innebærer ofte at barn lever i familier der de voksne utøver vold mot hverandre. Å vitne til vold i familien innebærer at barn kan overvære alt fra kjefting, ubehøvlet munnbruk, trakassering, trusler om vold, slag og spark til bruk av våpen. Det kan også forekomme at enkelte barn blir vitne til voldtekt og drap (Wolak & Finkelhor, 1998). I slike sammenhenger rammes barn ofte på en mer indirekte, enn når de selv er offer, ved at de ser, hører eller fornemmer volden som foregår i familien. Å forårsake at barn kan være vitne til vold i familien vil bli betraktet som en voldelig handling mot barnet i denne oppgaven.

1.3.3. Familievold

Vold som finner sted i den private sfære innenfor familien, beskrives som privat vold eller familie vold. Dette er vold som utføres av mennesker som er i en familielignende relasjon med hverandre. Familie vold kan være overgrep og vold mellom partnere, foreldres vold mot barn, vold som utøves mellom søsken eller eventuelt andre familiemedlemmer (NOU 1991: 3). Både det å være offer for og vitne til vold i familien antas å ha alvorlige konsekvenser for barn. Jeg velger derfor å fokusere på begge disse formene for vold i familien når jeg i det følgende skal diskutere hvilke konsekvenser det kan ha for barn å vokse opp i et voldelig hjemmemiljø.

The Council of Europe (1986) beskriver vold i familien som; *“Any act or omission committed within the framework of the family by one of its members that undermines the life,*

the bodily or psychological integrity or the liberty of another member of the same family or that seriously harms the development of his or her personality” (Browne & Herbert, 1997).

Denne definisjonen kompenserer for flere av de begrensningene jeg oppfatter som problematisk ved Gelles´ definisjon av vold. Til forskjell fra Gelles´ definisjon begrenser den seg blant annet ikke til å omhandle intensjonelle handlinger. I tillegg inkluderes det i The Council of Europe`s (1986) definisjon både et fysisk og psykisk aspekt i forhold til det å utsettes for familievold. Dette mener jeg er sentralt for å kunne få en helhetlig forståelse av hva som menes med familievold. Jeg legger derfor The Council of Europe`s definisjon til grunn for min bruk av begrepet familievold videre i oppgaven.

1.4. Avgrensning og plan for oppgaven

1.4.1. Avgrensning

Hovedfokus i oppgaven rettes mot hvilke konsekvenser det kan ha for barn å vokse opp i familier der det forekommer vold. Med konsekvenser tenker jeg her på hvordan barn påvirkes emosjonelt, kognitivt, sosialt og atferdsmessig av den volden de utsettes for. Det har blitt vist at familievold kan ha forskjellige konsekvenser for barn, avhengig av alder og hvilket utviklingsnivå de befinner seg på (Huth- Bocks et al., 2001). Av plassmessige hensyn velger vil jeg hovedsakelig fokusere på førskole- og skolebarn i denne oppgaven. Der ikke annet blir nevnt når det refereres til barn, vil det være denne aldersgruppen det siktes til.

Mye av forskningen rundt familievold fokuserer på menns bruk av vold, særlig overfor partner eller ektefelle. Familievold vil imidlertid også innebefatte forhold der kvinner utøver vold mot partnere og barn. I senere tid har det blitt klart at langt flere kvinner enn det man tidligere var klar over også utøver vold mot andre familiemedlemmer (Salzinger, 2002). Når det i det følgende refereres til familievold velger jeg derfor å gjøre dette kjønnsnøytralt. Der undersøkelser skiller mellom hvem som utøver vold i familien vil dette bli presisert. Fordi hovedfokus rettes mot barn i denne oppgaven, vil jeg ikke komme nærmere inn på hva som karakteriserer foreldre som utøver vold i hjemmet.

I litteraturen om familievold er det vanlig å skille mellom barn som er vitne til vold og barn som selv utsettes for vold i familien. Hvis man ser bort fra de fysiske skadene som ofte er en konsekvens av det å selv være offer for vold, vil begge disse voldstypene føre til mange av de samme konsekvensene for barn (Sternberg et al., 1993). Det har også blitt vist at det å være vitne til vold i hjemmet, eller det å generelt vokse opp i en familie der det forekommer vold, betraktelig øker sannsynligheten for at man selv også blir offer for de voldelige handlingene. Anslagsvis antar man at ca 35-70% av barn som vokser opp i voldelige familier, også vil bli offer for vold (Huth-Bocks et al., 2001). Jeg vil derfor ikke begrense meg til enten å fokusere på barn som vitne eller offer for vold. Begge disse gruppene av barn tas derfor i betraktning når jeg i det følgende diskuterer hvilke konsekvenser det kan ha for barn å oppleve familievold.

1.4.2. Plan for oppgaven

Hovedfokus i denne oppgaven rettes mot hvilke konsekvenser det kan ha for barn å vokse opp i et voldelig familiemiljø. Bortsett fra innledning og avslutning, vil oppgaven hovedsakelig bestå av tre kapitler. I det første vil jeg ta for meg sentrale begreper og lage et teoretisk rammeverk for videre diskusjon. I det neste kapitlet vil jeg diskutere hvilke konsekvenser familievold kan ha for barn. I det siste kapitlet vil jeg presentere ulike beskyttelsesfaktorer som kan virke dempende eller nøytraliserende i forhold til de konsekvensene familievold kan ha.

I kapittel 2 vil jeg først forklare hva som menes med begrepene risiko og risikofaktorer. Dette ser jeg som nødvendig for å identifisere at barn som opplever familievold er i risiko for å utvikle problemer på flere områder. I tillegg til å identifisere at barn som opplever familievold er i risiko, er det også nødvendig å vite noe om hvilke faktorer som kan forårsake disse problemene. Jeg vil derfor i denne delen forklare hva som menes med kausale årsaksforhold og medierende og modererende effekter. I den neste hoveddelen i dette kapitlet vil jeg presentere et teoretisk rammeverk som utgangspunkt for den videre drøftingen i oppgaven. Selv om familien er hovedfokus i oppgaven, vil jeg først presentere

Bronfenbrenners økologiske modell for å presisere at barnet og familien ikke lever i isolasjon, men kontinuerlig påvirkes av den sosiale og kulturelle konteksten de er en del av. Deretter vil jeg presentere ”The Family Disruption Hypotesis”. Denne modellen forklarer hvordan alvorlige og negative hendelser i familien virker negativt inn og forstyrrer barns utvikling. Til slutt vil jeg presentere en dynamisk transaksjonsmodell for å vektlegge den gjensidige interaksjonen som finner sted mellom egenskaper ved barn og betingelser i miljøet, som sammen skaper barns individuelle oppvekstmiljøer.

I kapittel 3 vil jeg diskutere hvilke konsekvenser det kan ha for barn å vokse opp i familier der det forekommer vold. Konsekvensene vil hovedsakelig bli diskutert forhold til tre tilpasningsprosesser sentrale for utviklingen til de fleste barn. Dette dreier seg om barns tilknytning, kognisjon og selvregulering av emosjoner og atferd. Her vil jeg først gjøre rede for sentrale elementer i tilknytningsteorien. Deretter vil jeg ta for meg hvordan familievold kan forstyrre tilknytningen mellom omsorgsgiver og barn, og hvilke konsekvenser dette kan ha for barns videre utvikling. I den neste delen i dette kapitlet vil jeg undersøke hvordan familievold kan påvirke barns kognitive utvikling. Dette vil bli belyst i forhold til hjernens utvikling, barns bearbeiding av informasjon og verbale ferdigheter. Den tredje prosessen som vil bli diskutert, selvregulering av emosjoner og atferd, vil bli behandlet som to separate deler i dette i kapitlet. Først vil jeg ta for meg hvordan familievold kan påvirke barns emosjonelle utvikling. Dette vil bli diskutert i forhold til tilknytningsrelasjoner, barns utvikling av empati og prososial atferd og hvilke følelsesmessige responser som ofte oppleves av denne gruppen barn. Posttraumatisk stresslidelse som en alvorlig konsekvens av familievold vil også bli behandlet i denne delen. Deretter vil jeg ta for meg hvordan familievold kan påvirke barns utvikling av internalisert og eksternalisert problematferd. Til slutt i dette kapitlet vil det bli diskutert om det finnes kjønnsforskjeller i forhold til hvilke problemer barn utvikler som en konsekvens av familievold.

I kapittel 4 vil det bli diskutert hvilke beskyttelsesfaktorer som kan redusere eller virke nøytraliserende i forhold til de konsekvensene familievold har for barn. I denne sammenheng står begrepet resiliens sentralt. Jeg vil derfor først forklare hva som menes med begrepet resiliens. Deretter vil jeg beskrive hvilke individuelle-, familieære- og samfunnsmessige

beskyttelsesfaktorer som potensielt kan fremme barns utvikling i et miljø preget av vold. I forhold til individuelle beskyttelsesfaktorer vil jeg ta for meg; kognitive evner, selvpoppfatning, selvtillit og tro på egne evner, temperament, samt genetiske og biologiske faktorer. Familiære faktorer som vil bli diskutert dreier seg om tilknytningsrelasjoner mellom barn og omsorgsgiver, foreldrenes omsorgskompetanse, positive familieforandringer, samt økonomiske og arbeidsmessige forhold. I forhold til samfunnsmessige beskyttelsesfaktorer, vil jeg ta for meg barnets tilknytning til en prososial voksen, venneforhold, skolemiljø, samt det å ha fritidsaktiviteter og være tilknyttet ulike organisasjoner. Til slutt i dette kapitlet vil drøfte hvordan ulike risiko- og beskyttelsesfaktorer kan virke sammen og enten påvirke barns utvikling positivt eller negativt.

2. Sentrale begreper og teoretisk rammeverk for oppgaven

2.1. Sentrale begreper

2.1.1. Risiko

For å vurdere hvilke konsekvenser det kan ha for barn å oppleve familievold er det nødvendig å presisere hva som menes med risiko. Dette fordi opplevd miljømessig risiko i dette tilfellet antas å innebære en sannsynlighetsøkning for utvikling av psykopatologi og andre problemer hos individet. Generelt kan man si at risiko dreier seg om tilstedeværelse av en eller flere faktorer som øker sannsynligheten for et negativt utfall (Masten, Best & Garmezy, 1990). Risiko kan ha mange mulige opprinnelser, for eksempel biologiske, miljømessige eller en kombinasjon av disse. Undersøkelser har blant annet vist at barn som vokser opp i voldelige hjemmemiljø er i betydelig risiko for å utvikle problemer på flere områder (Cummings et al., 1999; Fantuzzo et al., 1991; Harper & Arias, 2004; Sternberg et al., 1993).

En risikofaktor kan defineres som:

- 1) En målbar karakteristikk (temperament, trekk ved foreldrene eller familien) av subjekter (individ, klasse, skole, samfunn) i en populasjon, som
- 2) forekommer før det aktuelle utfallet og
- 3) kan brukes til å dele en populasjon i to sub- populasjoner med henholdsvis lav- og høy risiko for å utvikle det aktuelle utfallet (Offord & Kramer, 2000).

Eksempelvis kan dette illustreres i forhold til studier som har vist at barn som opplever familievold er i risiko for å utvikle atferdsproblemer (Grych et al., 2000; Salzinger et al., 2002). En målbar karakteristikk av subjekter i en populasjon vil i dette tilfellet være vold som forekommer i familier. For å demonstrere at familievold utgjør en risikofaktor kreves det videre at den forekommer *før* det aktuelle utfallet (atferdsproblemene hos barnet). Dette

innebærer at det må kontrolleres for at atferdsproblemene som måles ikke var til stede før voldshendelse(n)e inntraff, men er et resultat av volden. I disse studiene må man derfor dele populasjonen inn i sub- grupper, en gruppe der familievold forekommer og en der familievold ikke forekommer. Ved å sammenligne nivå av atferdsproblemer mellom barna i disse gruppene kan man si noe om risiko. Når resultatene viser at det er signifikant flere tilfeller av atferdsproblemer i den gruppen der familievold forekommer, sammenlignet med den andre gruppen, kan familievold betegnes som en risikofaktor for utvikling av atferdsforstyrrelser.

Det er vanlig å skille mellom tre ulike risikofaktorer (Kremer et al., 1997):

- 1) *Faste markører*. Dette er faktorer som ikke kan endres spontant i individet eller gjennom intervensjon. Eksempelvis kan dette dreie seg om alder, fødselsdato eller kjønn.

I tillegg finnes det to typer variable risikofaktorer som kan endre seg over tid, enten i individet (vekt, selvtillit) eller som følge av intervensjon (foreldretrening, økonomisk støtte).

- 2) *Variable markører*. Dette er faktorer som ikke endrer risikoen for utfall når den blir manipulert.
- 3) *Kausale risikofaktorer*. Dette er faktorer som endrer risiko når de manipuleres.

Alle risikofaktorer er viktige når man skal identifisere hvem som er i risiko. Når disse er identifisert avhenger imidlertid resultatet av en eventuell intervensjonseffekt, ved at man manipulerer kausale risikofaktorer fremfor variable eller faste markører (Kremer et al., 1997). Særlig i forhold til forebygging, tiltak eller behandling er det vesentlig å ikke bare identifisere hvem som er i risiko, men også vite noe om hva som forårsaker og fører til forskjellige utfall for at forandring skal kunne skje.

2.1.2. Kausale årsaksforhold

Når man har identifisert at barn som opplever familievold er i risiko for å utvikle problemer på ulike områder, er det videre nødvendig å fokusere på hvilke faktorer som kan forårsake disse problemene. Innen eksperimentalsykologien opereres det vanligvis med fire forutsetninger for at en forbindelse mellom to variabler skal kunne kvalifisere som kausal (Lund, 1997);

- 1) Det må foreligge en relasjon mellom variablene.
- 2) Det må foreligge en tidsforskjell mellom variablene.
- 3) Det stilles krav til fravær av bias; det vil si at ingen bakenforliggende variabel kan forklare relasjonen mellom x og y.
- 4) Hvis x skal forårsake y må den produsere y, det vil si den må ha noe aktivt ved seg.

Det tredje og fjerde kriteriet krever eksperimentell kontroll av mulige tredjevariabler. I utviklingspsykologiske kontekster er det ofte ikke mulig å gjennomføre eksperimentell kontroll av tredjevariabler og effekten av risikofaktorer på utfallet vil av den grunn prinsipielt være usikkert (Lund, 1997). Studier som undersøker effekten av familievold i forhold til barns fungering vil derfor sjelden kunne komme frem til at en årsak kan predikere spesifikke konsekvenser. Disse vanskene henger sammen med at én risikofaktor sjelden eller aldri vil kunne representere nødvendige og tilstrekkelige betingelser for spesifikke konsekvenser. En risikofaktor kan føre til ulike effekter, samtidig som ulike risikofaktorer kan være involvert i produksjonen av samme effekt (Coie et al., 1993).

En risikofaktor oppstår også sjelden alene, det har blitt vist at barn som opplever en type risikofaktor også ofte har flere andre risikoerfaringer (Friendman & Chase- Linsdale, 2002; Rutter, 1985). Dette kan blant annet dreie seg om biologisk risiko (fysisk helse, gener), sosioøkonomisk risiko (fattigdom, arbeidsledighet) og familiær risiko (vold i familien, foreldrenes mentale helse). Rutter (1985) var den første til å betegne denne opphopingen av risikofaktorer som kumulativ risiko. Kumulativ risiko vil si at nye problemer legger seg oppå

tidligere uløste problemer. Sannsynligheten for negative utfall hos barnet (som for eksempel atferdsproblemer, psykopatologi, lavere IQ) øker signifikant, ofte med fordoblet eller trippel effekt, når antall risikofaktorer øker.

I et interaksjonsperspektiv kan barns utvikling betraktes som en prosess der variasjoner i biologiske og affektive faktorer ved individet, vil inngå i et kontinuerlig gjensidig samspill med kontekstuelle faktorer i miljøet (Schaffer, 2000). Dette innebærer i sin tur at effekten av en risikofaktor bare kan forstås i lys av andre relevante risikofaktorer. Hvilke konsekvenser familievold kan ha for barn kan derfor sies å være multifaktorielt betinget, i betydningen av at årsakene refererer til kausalkjeder fremfor enkeltfaktorer. Et sentralt punkt blir derfor å kartlegge hvordan ulike risikofaktorer interagerer over tid. I kartlegging av kausalkjeder er det viktig å fokusere på faktorer som forekommer mellom risikofaktorer og utfall. Slike faktorer betegnes ofte i litteraturen som mediatorvariabler (Baron & Kenny, 1986). Disse variablene kan sies å representere “brikker” i den kausale prosessen i den forstand at de formidler effekten av risikofaktorer på utfallet, og dermed bidrar til å opprettholde utviklingen.

2.1.2.1. Medierende effekter

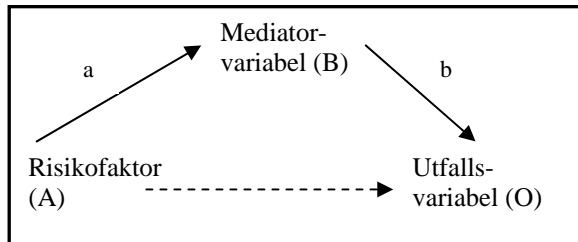
For at en faktor skal kvalifisere som mediator (B), må den forekomme etter risikofaktoren (A) som den medierer effekten av. Videre må A og B korrelere med hverandre. Mediasjon forutsetter at det foreligger minst to veier til utfallsvariabelen: En direkte fra risikofaktoren (A) til utfallsvariabelen (O), og en indirekte fra A via mediatoren (B) til O. Ved å formidle effekten av en risikofaktor A på et utfall O, kan mediatorer sies å fungere som tredjevariabler i relasjonen mellom A og O (se figur 1).

Baron og Kenny (1986) argumenterer for at mediasjon foreligger når følgende punkter innfris:

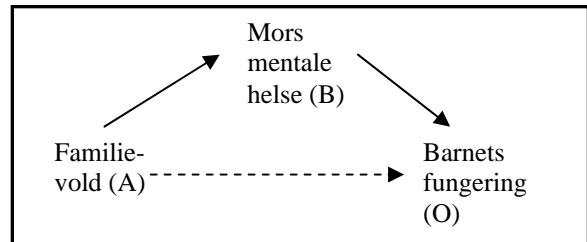
- a) Nivåvariasjoner i A medfører nivåvariasjoner i B,

- b) variasjoner i B fører til variasjoner i O, og
- c) kontroll av vei a) og b) svekker relasjonen mellom A og O.

Figur 1: Mediasjonsmodell (Baron & Kenny, 1986)

Figur 2: Eksempel

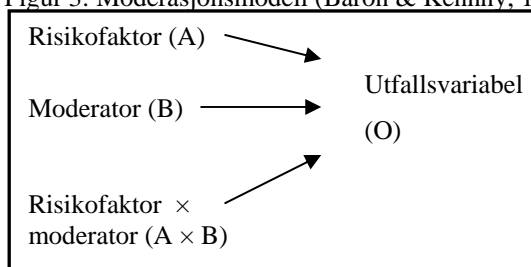

Eksempelvis har det blitt vist at effekten av familievold (A) på barns fungering(O) medieres av mødres mentale helse (B). I en studie av Levendosky & Graham-Bermann (2001) ble mødres mentale helse karakterisert som mediator fordi; a) familievold og mødres mentale helse var korrelerte, b) mødrenes mentale helse korrelerte med utfallet, og c) den distale effekten av familievold på barnas fungering ble svekket når det ble kontrollert for mødres mentale helse.

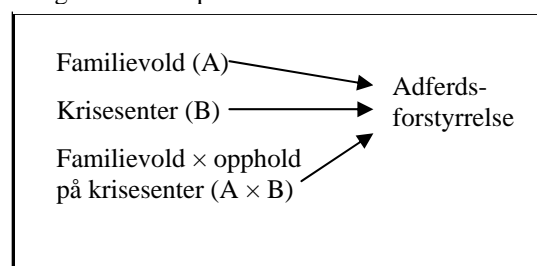
2.1.2.2. Modererende effekter

Det er viktig å skille mediatorer fra en annen form for tredjevariabel; såkalt moderatorvariabler. En moderatorvariabel (B) er en variabel som påvirker effekten av en risikofaktor (A) på utfallet (O), og dermed påvirker retningen og/eller styrken på den kausale forbindelsen mellom A og O (Baron og Kenny, 1986) (se figur 1).

Figur 3: Moderasjonsmodell (Baron & Kenny, 1986)

Figur 4: Eksempel

Mens mediatorvariabler forklarer hvorfor eller hvordan risikofaktorer har en effekt på utfallet, gir moderatorvariabler ingen informasjon om risikoprosessen. Moderatorvariabler spesifiserer snarere for hvem eller under hvilke betingelser en annen variabel vil ha en effekt på et utfall. Disse variablene kan derfor danne utgangspunkt for å selektere risikopopulasjoner. Moderatorvariabler er på samme måte som risikofaktorer alltid uavhengige variabler. English et al. (2003), foreslår flere faktorer som mest sannsynlig vil fungere som moderatorer i forhold til hvilken effekt familievold kan ha for barn. Dette dreier seg blant annet om; alvorlighetsgrad og frekvens av den volden barnet utsettes for, barnets alder og kjønn og om man både er vitne og offer for volden.

Eksempelvis viser Fantuzzo et al. (1991) at barn som utsettes for familievold og i tillegg bor på krisesentre, oftere enn voldsutsatte barn som ikke bor på krisesentre, utvikler flere og mer alvorlige atferdsforstyrrelser (se figur 4). Opphold på krisesenter (B) kan følgelig sies å moderere (forsterke) effekten av familievold (A), i forhold til hvilke konsekvenser dette kan ha for barns utvikling av atferdsforstyrrelser (O). Hva som utgjør henholdsvis moderator og risikofaktor i en studie avhenger av studiets fokus og teoriforankring

2.2. Teoretisk rammeverk for oppgaven

Når man skal vurdere hvilke konsekvenser familievold kan ha for barn, er det viktig å ikke betrakte familien som en isolert enhet uten påvirkning fra samfunnet rundt. Barn inngår i ulike sosiale og kulturelle kontekster som de påvirker og som de selv blir påvirket av. Dette kan dreie seg om forskjellige miljøer som familie, skole, idrettsforening og venneforhold. I denne sammenheng vil jeg ta utgangspunkt i Bronfenbrenners økologiske modell for å illustrere de komplekse påvirkningene som finner sted mellom barn, familie og det større samfunnet. Av plassmessig hensyn rettes allikevel hovedfokus mot familien som system i denne oppgaven. Jeg vil derfor presentere "The Family Disruption Hypothesis" for å forklare hvordan familievold kan virke negativt inn og forstyrre barns utvikling. Til slutt vil jeg

presentere et transaksjonsperspektiv for å vektlegge det gjensidige samspillet mellom barn og omsorgsgiver. Barnet er ingen passiv mottaker i familiesystemet, men bidrar aktivt til den samhandlingen som etableres.

2.2.1. Bronfenbrenners økologiske modell

Mange faktorer kan bidra til å forklare hvilke konsekvenser familieviolens har for barn. Både individuelle personlighetsfaktorer, familiens interaksjonsmønster, akutte stressfaktorer og den kulturelle konteksten familien lever i vil i denne sammenheng være av betydning. Bronfenbrenners økologiske modell kan derfor bidra til å forklare det komplekse samspillet mellom ulike systemer og hvordan barn blir påvirket av og selv påvirker sine omgivelser (Emery & Laumann- Billings, 2002). Bronfenbrenner (1977) beskriver barns oppvekstmiljø som fire relaterte systemer: mikro-, meso-, ekso- og makrosystemet. Det som skjer innenfor ett system, henger sammen med det som skjer i de andre.

Mikrosystemet omfatter barnets primære miljøer. Det omfatter de prosessene der menneskene er i direkte samhandling med hverandre, for eksempel som i en familie (Bronfenbrenner, 1977). Forskjeller i barn og foreldres individuelle karakteristikk, som temperament og genetiske faktorer, vil i denne sammenheng være avgjørende for det samspillet som etableres. I tillegg vil families struktur og størrelse, deres måte å løse konflikter på, samt stressnivå i familien være faktorer som påvirker barnets mikromiljø.

Mesosystemet består av barnets sosiale nettverk og er forbindelsene mellom to eller flere mikrosystemer som barnet deltar aktivt i. Dette kan eksempelvis dreie seg om skoleklasse, idrettsmiljø eller venneforhold (Bronfenbrenner, 1977). Gode mesosystemforbindelser fungerer ofte som viktige beskyttelsesfaktorer for barn som vokser opp i voldelige hjem. For eksempel kan positive skoleopplevelser eller det å ha prososiale venner fungere beskyttende eller kompenserende for eventuelle negative erfaringer i hjemmet (Emery & Laumann- Billings, 2002).

Eksosystemet er en utvidelse av mesosystemet som inkluderer settinger som barnet ikke er en del av, men som indirekte påvirker miljøer barn aktivt deltar i. Dette kan for eksempel dreie seg om foreldrenes jobb, sosiale støttesystemer og sosioøkonomisk status (Bronfenbrenner, 1977). Eksempelvis kan det å oppleve lite sosial støtte fra omgivelsene eller det å være arbeidsledig øke stressnivå hos omsorgsgiver. Videre kan dette ha betydning for deres omsorgspraksis og psykologiske fungering, som igjen kan påvirke barns fungering (Levendosky & Graham- Bermann, 2001).

Makrosystemet inkluderer samfunn, kultur, lover og verdisystemer. Det som skjer i dette systemet, er av indirekte betydning for hva som skjer i de andre systemene (Bronfenbrenner, 1977). Ulike kulturer vil variere i forhold til deres syn på familien som system og barneoppdragelse. Hvilke lover, normer og regler som er gjeldene i ulike kulturer vil derfor bidra til å forme og påvirke foreldres holdninger og omsorgspraksis overfor barn.

Det økologiske perspektivet består av systemer som representerer skrittvis utvidelser av barns miljø, der miljøene påvirker og selv blir påvirket av de andre systemene. Det er den gjensidige påvirkningen av de fire systemene som utgjør et barns unike oppvekstmiljø. Økologiperspektivet betrakter barnet som en stimulus, som en prosessor og som aktør. Som stimulus vil ulike barn utløse forskjellige reaksjoner hos andre og i miljøet. Barn som prosessor innebærer et kognitivt aspekt, og dreier seg om hvordan barn oppfatter og bearbeider påvirkninger fra miljøet. Å se barnet som aktør dreier seg om hvordan barnet handler i forhold til omgivelsene. Barn og unge er aktører på flere arenaer, knyttet til familie, skole/barnehage og fritid. Dette er en gjensidig påvirknings- og tilpasningsprosess der barnet formes av miljøet, samtidig som det selv konstruerer sitt eget miljø (Bronfenbrenner, 1977).

2.2.2. "The Family Disruption Hypothesis"

Denne forklaringsmodellen er utviklet av Jaffe og hans kolleger (1990) og har sitt utspring både fra lærings- og systemteoretiske modeller. Modellens hovedmoment er at alvorlige og negative hendelser i familien virker negativt inn og forstyrrer barnets utvikling. Å vokse opp i et voldelig familiemiljø gjør at barn raskt må tilpasse seg de stadige skiftende situasjonene

og omstendighetene. Lite gjennomtenkte og uforutsigbare straffe- og belønningsmetoder kan bryte ned dagliglivets struktur og forstyrre barnets normale rutiner. I tillegg kan barn bli konfrontert med bakenforliggende årsaker til volden, som for eksempel ineffektive forelderroller, foreldres stress og psykiske problemer, forandring i eller flukt fra bolig og dårlig økonomi. I disse dysfunksjonelle familiesystemene finnes det ofte få muligheter for barn å få dekket sine behov for omsorg og forutsigbarhet.

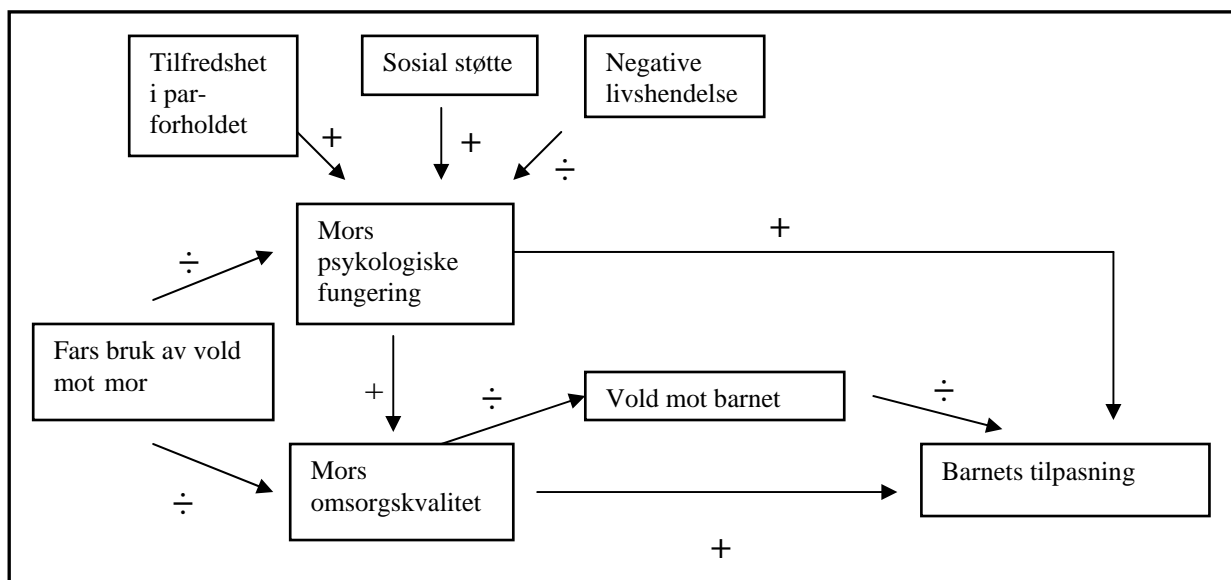
“The Family Disruption Hypothesis” forklarer barnets atferdsmessige og utviklingsmessige problemer som et resultat av barnets forsøk på å mestre uforutsigbare hendelser og omfattende omveltninger i familien. Jaffe et al., (1990) sammenfatter ved å si at denne forklaringsmodellen beskriver hvordan familievold kan ha negative konsekvenser for barn på to måter; direkte og indirekte. Direkte vil påvirkningen skje gjennom den fysiske fare og frykt barnet opplever. Samtidig vil barnets følelses- og atferdsmessige bestrebelser for å mestre volden de utsettes for være en slik påvirkning. Barns læring av aggressive atferdsmønstre kan også være et eksempel på en direkte effekt av familievold. Indirekte vil påvirkningen skje gjennom den virkningen volden har på foreldrene, ofte ved fravær av adekvat omsorgskvalitet og familiefungering. Som en følge av problemene de selv sliter med kan foreldre ta i bruk ineffektive, inkonsekvente og ubehagelige oppdragelsesmetoder. Samtidig er disse foreldrene ofte lite emosjonelt tilgjengelige og responsive overfor barna. Foreldrenes fungering og omsorgspraksis kan på denne måten tenkes å fungere som modererende og/eller medierende faktorer i forhold til barns tilpasning. I denne modellen antas også barnets atferd å spille en resiprok rolle i opprettholdelsen av det dysfunksjonelle familiesystemet. Dette kan skje ved at barnets atferd tilfører ytterligere stress til samspillet mellom foreldrene. Videre kan dette føre til at foreldrenes omsorgskompetanse reduseres (Jaffe et al., 1990).

2.2.2.1. Empirisk støtte til hypotesen

I overensstemmelse med “The Family Disruption Hypothesis” har flere studier (English et al., 2003; Huth-Bocks et al., 2001; Levendosky & Graham-Bermann, 2001) støttet antagelsen om at barn påvirkes både direkte og indirekte gjennom den volden de opplever i familien.

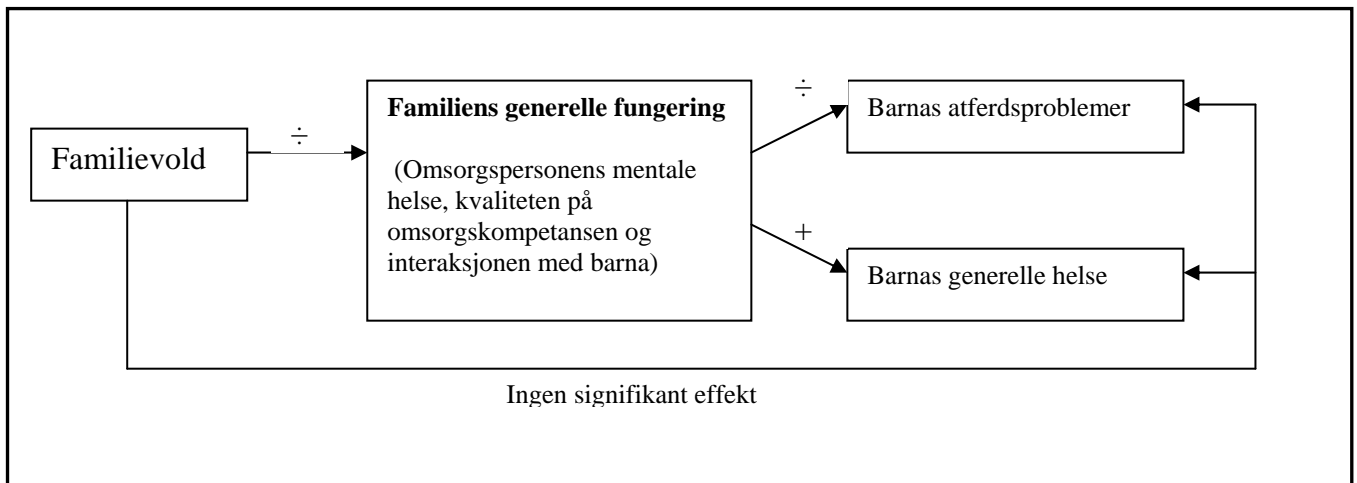
I en studie utført av Levendosky & Graham- Bermann i 2001, undersøkte man et utvalg av 120 kvinner og deres barn i alderen 7-12år som hadde vært utsatt for familievold. Formålet med studien var å undersøke hvilken effekt familievold kunne ha for kvinner og barn. Spesielt ønsket man å undersøke hvilke faktorer som kunne mediere forholdet mellom den volden kvinnene ble utsatt for og de skadevirkningene dette kunne ha for barna. En hovedantakelse var at fars bruk av vold mot mor ville påvirke hennes omsorgskompetanse gjennom de negative konsekvensene dette kunne ha for mors psykologiske fungering. Funnene viste at kvaliteten på mødrenes omsorgspraksis spilte en signifikant rolle for barnas tilpasning i dette studiet. Dette viste seg både som en direkte effekt av omsorgskvaliteten og en effekt mediert gjennom vold rettet mot barna. Resultatene viste videre at lavere psykologisk fungering hos mødre var relatert til dårligere omsorgskompetanse. Man antar her at mødrenes mentale helse ble mediert gjennom deres omsorgskompetanse til å påvirke barnets fungering. Flere faktorer viste seg å påvirke kvinnenes psykologiske fungering. Lite sosial støtte, ytterligere negative livshendelser og hvor fornøyde kvinnene rapporterte å være i parforholdet hadde signifikant betydning i denne sammenheng. Resultatene viste også at mødrenes psykologiske fungering hadde en direkte effekt på barnas tilpasning, som ikke var mediert gjennom deres omsorgskompetanse. Dette ble vist i tilfeller der mødre klarte å opprettholde en adekvat omsorgspraksis til tross for psykisk ubehag. Forandringene i mødrenes humør og affekt hadde på denne måten en direkte innvirkning på barnas emosjonelle fungering. Barna kunne for eksempel være bekymret og nedstemt over lengre tid hvis moren var trist og lei seg (Levendosky & Graham-Bermann, 2001) (se figur 5).

Figur 5: Illustrasjon av resultatene fra Levendosky & Graham- Bermanns (2001) studie

Andre studier (Huth-Bocks et al., 2001; English et al., 2003) har også understreket betydningen av hvor viktig mødres psykologiske fungering er for barns tilpasning. Huth-Bocks og medarbeidere fant i en studie fra 2001 at familievold påvirket mødrenes depresjon, som igjen hadde negativ innvirkning på hjemmemiljøet. I denne studien fant forskerne at depressive mødre var mindre positive, mindre verbale og mindre responsive i interaksjon med barna, enn andre mødre. Dette hadde i sin tur betydning for barnas tilpasning, i form av at et lite stimulerende hjemmemiljø svekket barnas verbale ferdigheter. Disse resultatene støtter antagelsen om at barns utvikling indirekte påvirkes av familievold, mediert gjennom den effekten det har for mødres mentale helse.

I en annen longitudinell studie utført av English og medarbeidere i 2003 undersøkte man om førskolebarn som hadde vært utsatt for familievold viste avvik i forhold til atferd og helse. Resultatene viste at den volden barna hadde vært utsatt for hadde liten eller ingen direkte målbar effekt på barnas atferd og helse ved 6 år. Derimot ble det vist at volden hadde en målbar og signifikant effekt for barnas utvikling av atferdsproblemer og generelle helse, mediert gjennom familiens generelle fungering, omsorgsgivers mentale helse og kvaliteten på foreldrenes omsorgskompetanse og interaksjon med barna (se figur 6). Til forskjell fra andre studier (Huth-Bocks, 2001) der utvalg ofte består av mødre som har vært utsatt for vold, ble mødre som selv utøver vold inkludert i denne studien. Resultatene viste at mødre oftere var voldsutøvere enn de selv var offer for vold i familien. Det ble imidlertid ikke registrert hvor mye av kvinnenens bruk av vold som var i selvforsvar. Allikevel er det grunn til å anta at mødre aktivt bidrar til å skape en negativ, fiendtlig og aggressiv atmosfære i disse familiene, særlig i forhold til at det oftest er mødre som er de primære omsorgspersonene for barna. I en turbulent og voldelig setting er det grunn til å anta at barn i stor grad vil bli påvirket av det relasjonsforholdet som utvikles til primære omsorgsgiver. Særlig i førskolealder vil dette forholdet være av stor betydning. Senere i utviklingen vil betydningen av dette tilknytningsforholdet mest sannsynlig reduseres, da forholdet til jevnaldrende og andre voksne får større betydning.

2.2.3. Et transaksjonsperspektiv

”The Family Disruption Hypothesis” legger hovedvekt på familien som system når den skal forklare barns tilpasning i et voldelig hjemmemiljø. Det er imidlertid også viktig å fokusere på hvordan barn i samspill med omgivelsene er med på å skape sitt eget oppvekstmiljø. Sameroff og Frises (2000) dynamiske transaksjonsmodell kan bidra til å forklare den gjensidige interaksjonen som finner sted mellom barn og dets omgivelser. I denne modellen kan ikke miljøets egenskaper forstås uavhengig av barnet, fordi ulike barn utløser forskjellige reaksjoner fra det samme miljøet. Et barns egenskaper kan heller ikke forstås uavhengig av miljøet, fordi ulike miljøer vil utløse forskjellige reaksjoner hos det samme barnet. Barnets egenskaper og forhold i miljøet betraktes derfor som en sammenhengende kjede med ledd av gjensidige påvirkninger mellom ulike forhold. Fordi miljøet vil være i konstant forandring, blir tidsperspektivet også ivaretatt i denne modellen. Barns utvikling blir derfor sett på som et produkt av en kontinuerlig dynamisk interaksjon mellom barnet, dets erfaringer i familien og i den sosiale konteksten (Sameroff & Fiese, 2000; Nygård, 1977).

En uheldig utvikling vil i denne sammenheng bli sett på som konsekvens av kontinuerlig dysfunksjon i individ- miljø transaksjonen. Denne dysfunksjonen kan forhindre at barnet organiserer sin verden på en adaptiv måte (Werner & Smith, 1982). Eksempelvis vil egenskaper ved barn, som temperament, være med på å utforme det tidlige

tilknytningsforholdet som etableres med omsorgsgiver. Om barnet har et ”lett” eller ”vanskelig” temperament vil være avgjørende for hvilke reaksjoner dette utløser hos andre. I familier der det forekommer vold er ofte hverdagen preget av et høyt stressnivå. Vanskelige temperamentsmessige trekk ved barnet kan derfor tilføre ytterligere stress i familielivet. Dette kan videre føre til problemer i samspillet mellom omsorgsgiver og barn. På denne måten kan relasjonen mellom omsorgsgiver og barn komme inn i en ond sirkel, denne gjelder det å bryte så raskt som mulig.

3. ”Hvilke konsekvenser kan det ha for barn å vokse opp i et voldelig familiemiljø?”

Det råder bred enighet om at barn som opplever vold i familien utsettes for påvirkninger som kan få alvorlige konsekvenser for barns generelle utvikling på flere områder. Studier har vist at familievold innebærer en betydelig risiko for at barn utvikler problemer både kognitivt (Huth-Bocks et al., 2001; Rossman, 2001), emosjonelt (Christensen, 1988; Harper & Arias, 2004; Jaffe et al., 1990), atferdsmessig (Litrownik et al., 2003; McCabe et al., 2005; Salzinger, 2002), sosialt (Fantuzzo et al., 1991) og fysisk (Sternberg et al., 1993). Selv om de fleste forskere er enige om at familievold kan føre til negative konsekvenser for barn, er de ikke entydige i hvilke konsekvenser dette dreier seg om. Barn utsatt for familievold påvirkes på alvorlige, komplekse og multidimensjonale måter, det kan derfor være vanskelig å peke på et felles sett av karakteristikk som er typiske for disse barna (Sternberg et al., 1993).

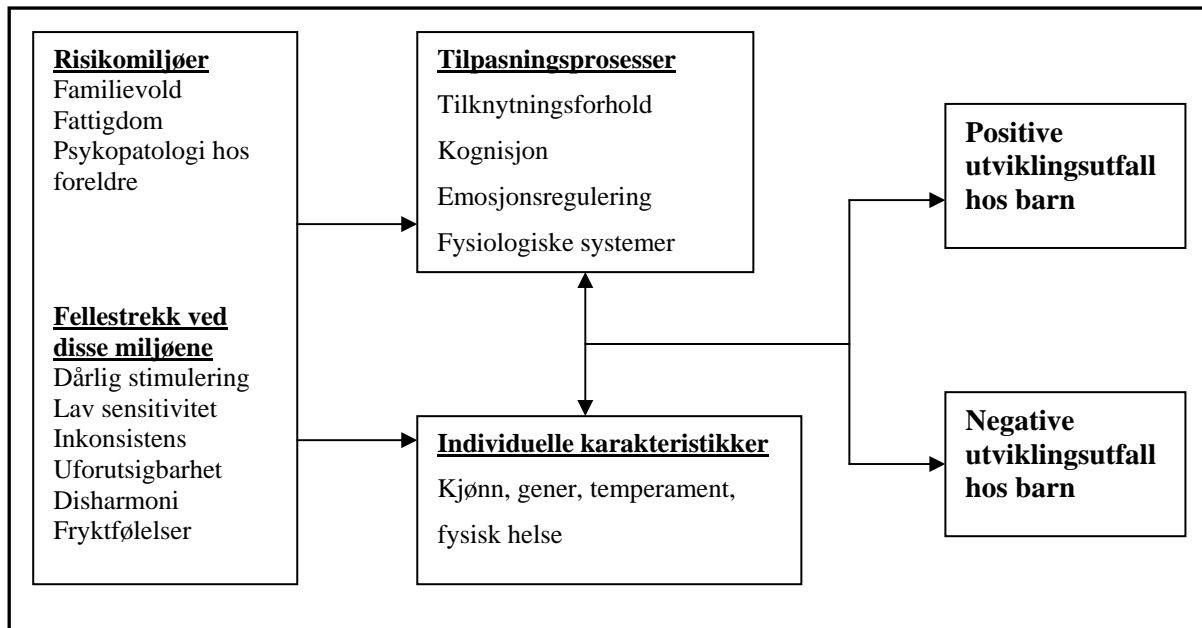
Individuelle, miljømessige og situasjonsbetingende faktorer influerer og er avgjørende for hvordan og i hvilken grad barn påvirkes av familievold. Reaksjoner, symptomer og utvikling av problemer vil være avhengig av barns individuelle egenskaper og kapasitet til å mestre skremmende, truende og uforutsigbare situasjoner. I tillegg vil måten barn selv tolker og opplever volden på, være avgjørende for hvilke konsekvenser familievold kan ha for barn (Grych et al., 2000). Det har også blitt vist at det å både være vitne til og selv offer for familievold kan ha alvorligere konsekvenser for barn, enn det å utsettes for en av formene for vold (Fantuzzo et al., 1991). Likeså vil familiekonstellasjon, barnets alder og modenhet, samt alvorlighetsgrad og frekvens av volden være av betydning når man skal vurdere hvilke konsekvenser familievold kan ha for barn. I tillegg vil eventuelle andre risiko- og beskyttelsesfaktorer i miljøet også påvirke barns tilpasning i et voldelig hjemmemiljø (Sternberg et al., 1993). Det er nødvendig å presisere at ikke alle barn som vokser opp i voldelige familier vil utvikle observerbare problemer. Noen barn vil innenfor sine familiekontekster mestre sin tilværelse på en tilfredsstillende måte, til tross for omgivelsene som skulle tilsi noe annet. Forskjellige barn vil også variere i forhold til hvilke problemer de utvikler. Enkelte utvikler avgrensede problemer på ett område, mens andre utvikler mer

omfattende problemer på flere områder (Borge, 2003; Heller et al., 1999; Masten & Coatsworth, 1998). Få barn vil derfor utvikle problemer på alle områdene som her vil bli beskrevet.

En vurdering av om barns utvikling har nådd et tilfredsstillende resultat eller ikke, sees ofte i forhold til om det oppnås kompetanse på ulike områder (Havinghurst, 1972 i Masten & Coatsworth, 1998). Kompetansebegrepet har mange betydninger innen psykologien, men generelt refereres det til et mønster av effektiv tilpasning til miljøet. Kompetanse er et resultat av den komplekse interaksjon mellom egenskaper ved barn og deres omgivelser. Dette forholdet vil hele tiden være i forandring som en følge av at barn utvikler og forandrer seg. Ettersom barnet blir eldre, vil konteksten de fungerer i også forandre seg og utfordringene de må mestre for å oppnå kompetanse vil som en følge av dette være forskjellige. Om et barn vurderes som kompetent i forhold til ulike oppgaver avhenger derfor av hvilket utviklingsstrinn barnet befinner seg på. Ulike utviklingsoppgaver kan reflektere både universelle menneskelige fenomen i utviklingen, som tilknytning til omsorgsgiver og utvikling av språk. Eller mer kulturbestemte oppgaver som eksempel skoleprestasjoner og utvikling av sosiale relasjoner (Masten & Coatsworth, 1998).

Selv om det er problematisk å peke på et felles sett av konsekvenser som familievold kan føre til for barn, har flere forskere identifisert sentrale prosesser de mener vil være avgjørende for utviklingen til de fleste barn som opplever familievold (Friendman & Chase-Linsdale, 2002; Masten og Coatsworth, 1998). Friendman & Chase-Linsdale (2002) hevder at barn på tvers av ulike risikokontekster påvirkes på mange av de samme måtene. Disse forskerne utviklet derfor en prosessorientert modell (se figur 7) for å forklare hvordan og hvorfor risikofylte oppvekstmiljøer øker sannsynligheten for mistilpassning hos barn. Fokus i denne modellen rettes mot barn som opplever kronisk risiko i sitt miljø som for eksempel familievold, fattigdom og psykopatologi hos omsorgsgiver.

Figur 7: Friendman og Chase- Linsdales (2002) prosessorienterte modell

Utgangspunktet for modellen er at forskjellige risikomiljøer vil være negativt preget av et felles sett av karakteristikk. Dette dreier seg blant annet om dårlig stimulering og sensitivitet, uenighet, inkonsistens, uforutsigbarhet og følelser av frykt. Disse karakteristikkene antas i særlig grad å prege forholdet mellom barn og omsorgsgiver, men kan også gjelde barnets utvidede miljømessige kontekst. De miljømessige fellestrekkene antas videre å påvirke sentrale tilpasningsprosesser hos barn. Disse prosessene dreier seg om tilknytningsforhold, kognisjon, emosjonsregulering og fysiologiske systemer. Forstyrrelser i en eller flere av disse prosessene antas å føre til mistilpassning i barns utvikling. Hvis barn til tross for risikoen klarer å opprettholde en adekvat fungering av disse systemene, er sannsynligheten større for en positiv utvikling. Om utviklingen er god eller dårlig vil i tillegg være avhengig av det gjensidige samspillet mellom individuelle karakteristikk ved barnet (som temperament og genetiske disposisjoner) og de miljømessige betingelsene.

I sine studier av barn som har vært utsatt for vold i familien har også Masten & Coatsworth (1998) identifisert sentrale prosesser de mener vil påvirke utviklingen til de fleste barn. I forhold til hvordan barn utvikler kompetanse på ulike områder konkluderer disse forskerne med at de samme virkningsfulle tilpasningssystemene fremmer og beskytter barns utvikling både i gode og dårlige miljøer. Det finnes udiskutabelt flere prosesser som påvirker barns

utvikling, men disse forskerne identifiserte tre sett av prosesser som de mener helt klart spiller en sentral rolle i denne sammenheng. Til dels overlappende med prosessene identifiserte av Friendman & Chase- Linsdales (2002) dreier dette seg om;

- Tilknytningsforholdet mellom barn og omsorgsgiver
- Kognisjon
- Selvregulering av emosjoner og atferd

Disse tilpasningsprosessene virker sammen og fremmer hverandre gjennom utviklingen. Å oppleve vold i familien kan ha alvorlige negative konsekvenser for barns utvikling hvis det ødelegger eller skader disse prosessene (Masten & Coatsworth, 1998). Når jeg i det følgende skal drøfte hvilke konsekvenser det kan ha for barn å vokse opp i et voldelig hjemmemiljø, vil jeg ta utgangspunkt i tilpasningsprosessene; tilknytning, kognisjon og selvregulering av emosjoner og atferd.

3.1. Familievold og barns tilknytning

I forbindelse med studier av barns første relasjoner karakteriseres John Bowlbys arbeider som epokeavgjørende. Han var den første som brukte termen tilknytning for å beskrive den unike relasjonen som oppstår mellom omsorgspersoner og barn. Bowlby (1969) definerer i Smith (2002) tilknytning som et emosjonelt bånd som knytter barnet til en eller noen få personer på tvers av tid og sted. Han antok videre at tilknytning primært har to funksjoner; gi beskyttelse og trygghet. I tillegg er søken etter nærhet helt sentralt i tilknytningen. Nærhet til omsorgspersoner bør garantere for beskyttelse, sikkerhet og omsorg hvis barnets følelser blir gjengjeldt. Tilknytningsobjektet fungerer derfor som et trygt tilfluktsted, hvorfra barnet kan utforske omgivelsene og vende tilbake hvis det møter usikkerhet og fare. Utvikling av tilknytning til primær omsorgsgiver blir sett på som en stadie- relatert utviklingsoppgave i 6 til 12 måneders alderen (Schaffer, 1999).

Kvaliteten på den tilknytningen som etableres dreier seg i hovedsak om barnet viser trygghet eller utrygghet i nærvær av omsorgspersonene. Karakteren av barns samspillerfaringer med omsorgspersonene er avgjørende for den tilknytningen som etableres. I den sammenheng er de voksnes sensitivitet overfor barnets emosjonelle uttrykk avgjørende for tilknytningsforholdets kvalitet. Sensitivitet kan her forstås som hvorvidt en omsorgsperson er aktpågivende overfor barnets signaler, at han eller hun tolker disse signalene riktig og responderer på en adekvat måte. Utvikling av trygg tilknytning er karakterisert ved at barnet oppfatter omsorgsgiver som tilgjengelig, responsiv og sensitiv for dets signaler, samtidig som barnet får vokse opp i et miljø preget av forutsigbarhet og stabilitet. Det antas videre at etablering av trygg tilknytning til omsorgspersoner tidlig i livet utgjør et viktig grunnlag barns videre utvikling, både kognitivt, sosialt, emosjonelt og atferdsmessig (Shaffer, 1999).

Barn som vokser opp i familier preget av vold kan ha større problemer med å etablere trygg tilknytning til deres omsorgspersoner enn andre barn. I voldelige familier er ofte hverdagen kaotisk og preget av uforutsigbarhet. Som en følge av dette er det liten stabilitet i omsorgspersonenes tilgjengelighet og responsivitet overfor barnets signaler. Det kan derfor være grunn til å anta at disse barna har større sannsynlighet for å utvikle utrygg tilknytning med omsorgspersonene (Crittenden & Ainsworth, 1989; Cicchetti & Carlson, 1989). Utrygg tilknytning kategoriseres ofte i tre grupper, vurdert i forhold til barns atferd og samspillerfaringer med omsorgspersoner (Smith, 2002);

- Utrygg unnvikende tilknytning (type A)
- Utrygg ambivalent tilknytning (type C)
- Utrygg desorgansiert/desorientert (type D)

Et fellestrekk som ofte karakteriserer oppveksten til disse barna er at de ikke har blitt møtt på en adekvat måte i sine kontaktforsøk med omsorgspersonene. Det antas at barn med type A tilknytning ofte har opplevd avvisning og har blitt møtt med sinne i sine kontaktforsøk. Barn med type C tilknytning har ofte opplevd inkonsistens i omsorgspersonens responsivitet og tilgjengelighet. Barn med type D tilknytning antas å ha opplevd en spesiell form for

inkonsistens i omsorgspersonens atferd. Etter at omsorgspersonen først har vært konsekvent i sin omsorg over en viss periode og barnet har utformet forventninger til denne atferden, kommer det plutselige brudd med en totalt forandret atferd. Disse forandringene kan komme plutselig og er ofte veldig skremmende for barn. Særlig gjelder dette hvis de selv føler seg truet, eller når omsorgspersonen oppfattes som redd eller skremt (Crittenden & Ainsworth, 1989).

I en studie utført av Crittenden & Ainsworth (1989) undersøkte man sammenhengen mellom det å oppleve vold i familien og kvaliteten på tilknytningsforholdet mellom omsorgsgivere og barn. Resultatene viste at barn som hadde vært utsatt for familievold hadde signifikant større sannsynlighet for å bli klassifisert med en utrygg tilknytning, enn barn som ikke hadde opplevd vold i familien. Barn eksponert for vold i familien hadde også en tendens til å bli klassifisert med en bestemt form for utrygg tilknytning, desorientert/desorganisert (Type D). Dette er i samsvar med resultatene fra en annen studie (Carlson et al., 1989 i Cicchetti & Carlson, 1989) hvor man undersøkte tilknytningens kvalitet hos 12mnd gamle barn fra voldelige familier. Resultatene viste at nesten 80% av barna fra disse familiene ble klassifisert med utrygt tilknytning, type D.

Det er grunn til å anta at barn som stadig opplever frykt eller har erfart at omsorgspersoner ofte uttrykker frykt, i særlig grad vil være i risiko for å utvikle desorganisert/ desorientert tilknytning (type D). Barn som blir klassifisert med denne tilknytningstypen lever ofte i familier der barnets behov for omsorg og trygghet i alvorlig grad ikke blir ivaretatt på en adekvat måte. Undersøkelser har vist at dette ofte dreier seg om barn som blir mishandlet eller vanskjøttet av den primære omsorgspersonen, eller lever i familier der omsorgspersonen har psykiatiske vansker (Ainsworth & Eichenberg, 1991 i Smith, 2002).

3.1.1. Indre arbeidsmodeller

Sentralt innenfor tilknytningsteori er begrepet om indre arbeidsmodeller. Disse modellene kan forstås som mentale representasjoner som omfatter emosjonelle, så vel som kognitive komponenter. Over tid, med kognitiv modning og med barnets gjentatte samhandling med

omsorgspersonene, vil barn etter hvert forme forventninger i forhold til videre interaksjon. I arbeidsmodellene som barnet etablerer inngår elementene av hvem dets tilknytningspersoner er, hvor disse finnes og hvor responsive de forventes å være (Crittenden & Ainsworth, 1989). Indre arbeidsmodellene har også som funksjon å forsyne individet med regler som kan styre både atferd og følelser i forhold til betydningsfulle andre. Dette gjør det mulig for barnet å kunne forutse og fortolke den andre personenes atferd og videre planlegge egen atferd som svar (Shaffer, 1999). Samtidig som barnet utvikler indre arbeidsmodeller av deres forhold til andre, vil de utvikle en komplementær arbeidsmodell av sitt eget selv. Et hovedelement i denne utfyllende delen, er barnets forestilling om i hvilken grad han eller hun er velkommen (verdsatt) eller uvelkommen (nedvurdert, inkompetent) sett med tilknytningspersonens øyne. De modellene barn etablerer av sitt eget selv i interaksjon med omsorgsgivere antas å danne et viktig grunnlag for barnets videre utvikling av selvtillit og selvoppfatning (Smith, 2002).

Utviklingen av indre arbeidsmodeller påvirkes av barnets erfaringer med å søke kontakt. Man kan derfor anta at det vil være en vesentlig forskjell på indre arbeidsmodeller som utvikles hos barn som har blitt akseptert i deres kontaktforsøk, sammenlignet med de utviklet hos barn som enten har blitt avvist eller akseptert på en inkonsekvent måte i sin samhandling med andre. Det antas videre at indre arbeidsmodellene etter det første leveåret har en tilbøyelighet til å være stabile over tid, men at de på ingen måte er uimottakelig for påvirkning fra senere erfaringer (Shaffer, 1999). Det kan derfor være grunn til å anta at samspillerfaringer og de arbeidsmodellene barn utvikler i relasjon til omsorgsgiverne i tidlig alder vil ha betydning for barns videre utvikling, (Cowell, 1995 referert i Heller, 1999; Crittenden & Ainsworth, 1989).

3.1.2. Tilknytning og sosial utvikling

Barn som er utsatt for vold og mishandling i familien kan være i risiko for å utvikle utrygg tilknytning til primære omsorgsgiver og etablering av inadequate arbeidsmodeller av seg selv og seg selv i relasjon til andre. Siden arbeidsmodellene mest sannsynlig inneholder barns forståelse av relasjonsforhold, kan dette ha betydning for karakteren av de sosiale

relasjonene som dannes videre i utviklingen. Spesielt antar man at disse modellene kan ha innvirkning på barns sosial kompetanse og utvikling av vennerelasjoner (Shaffer, 1999).

Graham-Bermann & Edleson (2001) referer til en rekke studier som har undersøkt sammenhengen mellom barns tilknytningsforhold og sosiale utvikling. I en av disse longitudinelle undersøkelsene (Elicker et al., 1992), kalt Mother- Child Interaction Project, fant forskerne at barn med trygg tilknytning viste bedre sosial kompetanse og selvsikkerhet ved oppfølging etter 10 år enn barn med utrygg tilknytning. Dette ble blant annet vist ved at de utrygge barna hadde et lavere nivå av interpersonlig sensitivitet og viste flere negative feilvurderinger av andre barn, enn det barn med trygg tilknytning gjorde. I en annen undersøkelse utført av Wolfe og medarbeideres i 1998, studerte forskerne barn som hadde opplevd vold i familien og hvilken betydning dette hadde for deres tilknytningskvalitet og sosiale kompetanse. Funnene viste at de barna som hadde vært eksponert for vold i familien oftere viste skyhet og fiendtlighet overfor andre barn. Disse barna viste også flere negative holdninger overfor andre og flere aggressive tendenser i relasjonsforhold. Faktorene var signifikant relatert til barna som var klassifisert med en utrygg tilknytning, men ikke til de barna som var klassifisert med trygg tilknytning. Disse trekkene viste seg å være relativt stabile og vedvarte over tid.

Barns problemer med å oppfatte og tolke sosiale signaler fra andre, i tillegg til fiendtlige og aggressive reaksjonsmåter kan føre til avvisning blant jevnaldrende (Rutter & Rutter, 1997). Utvikling av vennerelasjoner blir oppfattet som en viktig utviklingsoppgave i løpet av førskolealder og tidlig skolealder. Hvordan barn kommer overens med jevnaldrende i denne alderen blir derfor ofte oppfattet som en indikator for nåværende og fremtidig kompetanse. Barn som avvises av jevnaldrende kan ofte vise trekk knyttet til aggressiv og forstyrrende atferd, svake sosiale evner, lav selvtillit, dårligere skoleprestasjoner og asosial atferd (Masten og Coatsworth, 1995 i Masten & Coatsworth, 1998). Cicchetti (1989) refererer til flere studier (Garnezy, 1974; Kohlberg, LaCrosse & Ricks, 1972; Rutter, 1982/1981) der resultatene viser at barn som ikke får venner, som ikke er likt av andre og som er sosialt avvist eller isolert, har en signifikant større risiko for å utvikle psykiatiske forstyrrelser enn andre barn. Særlig barn som viser fiendtlige og aggressive tendenser ser ut til å være i risiko

for senere mistilpassning. Disse barna avvises ofte av prososiale jevnaldrende og har en tendens til å oppsøke asosiale vennegrupper der de lettere oppnår aksept for sin aggressive atferd. Dette kan føre til videre mistilpassning som skulking, kriminalitet og voldelig atferd (Schaffer, 1999). At barn avvises av jevnaldrende kan imidlertid ikke kun forklares med utrygg tilknytning til omsorgsgivere og dertil inadekvate sosiale ferdigheter.

Egenskaper ved barnet som nevrologiske og fysiologiske avvik, i tillegg til temperamentsmessige forskjeller vil være med å utforme barns sosiale kompetanse og vennerelasjoner (Rutter, 1997). Det er viktig å betrakte barns sosiale utvikling i et interaksjonsperspektiv. Barnet er ikke passive mottakere av stimuli fra omsorgsgivere og andre, men bidrar aktivt til sin egen sosiale utvikling. For eksempel kan barn med et vanskelig temperament være vanskelig å påvirke og kontrollere, noe som kan vekke negative reaksjoner både fra foreldre, andre voksne og jevnaldrende. Barnets gjentatte erfaring med negative reaksjoner fra andre, kan videre bidra til at de i liten grad får erfaring med positiv sosial samhandling, og dertil ikke utvikler adekvat sosial kompetanse (Smith, 2002).

I motsetning til tilknytningsteoretikere tolker temperamentsteoretikere de forskjellige tilknytningstypene, trygg og utrygg (type A, C og D), som et uttrykk for temperamentsmessige forskjeller hos barn. Fattet i korthet kan man si at temperament er en side ved personligheten som ytrer seg i personens typiske følelsesreaksjoner, humør og grad av aktivitet, spontanitet og energi. Temperament blir ofte oppfattet som særlig arvemessig betinget, men kan i en viss utstrekning modifiseres av miljøet (Bø & Helle, 2002). Temperamentsteoretikere hevder at barn er forskjellige for eksempel i forhold til hvor lett de blir engstelige, i hvilken grad de uttrykker bedrøvelse og hvilken evne de har til å avpasse bekymringer. Det er disse egenskapene de mener kommer til uttrykk i de ulike tilknytningskategoriene. Studier av sammenhengen mellom tilknytning og temperament synes allikevel å tyde på at tilknytningstrygghet ikke er et overflødig begrep når det blir kontrollert for temperament i forhold til individuelle forskjeller i barns personlighet eller samspillstil (van den Boom, 1994 referert i Smith, 2002). Både miljøets tilretteleggning for utvikling av trygg tilknytning og barnets temperament må i denne sammenheng antas å være viktige for å forstå individuelle forskjeller i barns utvikling.

3.2. Familievold og barns kognitive utvikling

Resultater fra en rekke studier tyder på at barn som utsettes for familievold oftere viser større intellektuelle, kognitive og akademiske vansker, enn barn som ikke har vært utsatt for denne type vold (Carrey et al., 1995; Erickson et al., 1989; Friedrich et al., 1983; Perry et al., 1983, referert i Huth-Bocks et al., 2001). Vansker det her er snakk om kommer til uttrykk hos barn på flere funksjonsområder, både i forhold til hukommelse, oppmerksomhet, leseferdigheter og språkutvikling.

3.2.1. Hjernens utvikling

Det har vist seg at kvaliteten på interaksjonen mellom barn og omsorgspersoner påvirker utviklingen av sentralnervesystemet (CNS) og derigjennom barns psykomotoriske utvikling. Hjernen gjennomgår en rivende utvikling i barnets to første leveår, og den er spesielt påvirkelig (viser stor plastisitet) i denne perioden. De aller fleste små barn blir møtt av sine nære voksne med åpen gjensidig blikkontakt, de blir snakket med og får respons på egne signaler. Når en slik forventet respons er svak eller uteblir, vil det ikke bare påvirke barnets atferd, det vil også påvirke utformingen av hjernen og utvikling av forbindelser mellom celler kan utebli (Grøholt et al., 2001).

Videre vet man at deler av hjernen er sårbar for stress. Stress øker produksjonen av glukosteroider (normale stresshormoner), som på lang sikt kan være skadelig for enkelte hjerneceller. Spesielt utsatt er hippocampus, en del av hjernen som er særlig viktig for hukommelsen. Forskere har også lett etter sammenhenger mellom hjernens utvikling og tilknytning. Det er vist at barn med trygg tilknytning bare har moderat økning av glukosteroider når de utsettes for en ukjent situasjon. Barn med utrygg tilknytning viser derimot en stor økning av disse hormonene når de utsettes for stress. En viktig hypotese i denne sammenheng er at trygg tilknytning kan fungere som en beskyttelsesfaktor mot skadelig effekt av stress og traumatiske hendelser (Glaser, 2000 referert i Grøholt et al., 2001). Utrygg tilknytning derimot kan plassere barn i risiko for å få skadelig effekt på

hukommelsen når de utsettes for traumatiske hendelser eller stress. Både utrygge tilknytningsforhold og et hjemmemiljø preget av stress er faktorer som ofte er til stede i familier der det forekommer vold.

3.2.2. Bearbeiding av informasjon

Barn med en utrygg tilknytning har ofte erfaring med varierende tilgjengelighet og responsivitet fra omsorgspersoner. I tillegg er ofte hjemmemiljøet preget av uforutsigbarhet. Main (1991, referert til i Smith, 2002) har i denne sammenheng fremsatt en påstand om at barn med utrygg tilknytning må bruke en del av sin kognitive kapasitet til å holde rede på tilknytningspersonens tilgjengelighet. Barn med trygg tilknytning trenger derimot ikke å anvende en slik strategi, og kan bruke mer av sin oppmerksomhet og arbeidshukommelse til å forstå omverdenen og sette seg inn i andre menneskers mentale tilstander. Følgelig kan det være grunn til å anta at barn med trygg tilknytning lettere utvikler både intellektuelle og metakognitive ferdigheter. I denne sammenheng er det også grunn til å anta at barn med desorganisert/desorientert tilknytning (type D), vil være i størst risiko for å utvikle problemer eller være forsinket i den kognitive utviklingen. Dette fordi undersøkelser har vist at barn med denne tilknytningstypen har størst problemer med å organisere informasjon fra omverdenen og å ta beslutninger, enn andre barn med utrygg tilknytning.

Smith (2002) referer til flere studier (Main, 1983; Belsky, 1984b; Moss et al., 1993) som støtter disse antagelsene. Blant annet har det blitt vist at barn i det andre leveåret som har en trygg tilknytning leker lenger av gangen, er mer konsentrerte og viser mer raffinerte undersøkelser av gjenstander i en lekesituasjon, enn tilfellet er for utrygge barn. Barn med trygg tilknytning snakker også mer med seg selv (eksempel på metakognitiv ferdighet) når de løser oppgaver og har bedre problemløsningsferdigheter enn barn med utrygg tilknytning på dette alderstrinnet. Barns utvikling av indre arbeidsmodeller kan bidra til å forklare forskjellene i hvordan utrygge og trygge barn bearbeider informasjon. Bretherton (1990, referert i Smith 2002) hevder at dannelsen av indre arbeidsmodeller kan forstås som generaliserte sekvenser av hendelser, eller såkalte skript. Skripter blir her forstått som dynamiske strukturer som inneholder informasjon om hendelsenes hvem, hva, hvor, hvorfor og hvordan. Når strukturene først er dannet, kan de benyttes til å lette hukommelsen, forutsi

fremtidige hendelser, lette beslutningstaking og tolke usagte elementer i verbale ytringer. På denne måten kan bearbeiding av informasjon automatiseres og frigjøre mental kapasitet. Skript som gjelder barns gjentatte samhandling med tilknytningspersoner blir innlemmet i de indre arbeidsmodellene og kan på denne måten påvirke den kognitive og affektive bearbeidingen av fremtidige erfaringer. I denne sammenheng kan indre arbeidsmodeller forstås som strukturerte prosesser som fremmer eller begrenser tilgangen på informasjon.

Rossmann (2001) refererer til flere studier (Price & Van Slyke, 1991; Crick & Dodge, 1994) som har undersøkt hvordan familievold kan påvirke barns kognitive prosessering. Generelt tyder resultatene på at barn som har vært utsatt for vold i familien gjør signifikant flere feil enn andre barn, når de skal avkode og forstå nøytrale eller tvetydige utsagn. Dette viser seg ved at voldsutsatte barn har en klar tendens til å tolke disse utsagnene som aggressive eller fiendtlige. Det har også blitt vist at gutter som har opplevd familievold, oftere mistolker vennlige ytringer som fiendtlige, sammenlignet med jenter eksponert for vold i familien. Flere forskere forklarer disse forskjellene med at barn ofte støtter seg til gamle skript og at lite ny informasjon innlemmes i disse skriptene. Barn som ofte har erfart aggresjon og fiendtlighet i familien, kan derfor ha en tendens til å mistolke vennlige sosiale holdepunkter som fiendtlige (Rossmann, 2001).

3.2.3. Verbale ferdigheter

En generell antagelse er at barns språkutvikling er et resultat av samspillet mellom biologiske modningsprosesser, kognitiv utvikling og språklig stimulering i miljøet. Sentralt i denne prosessen er barnets samspillerfaringer med responsive omsorgspersoner som tilpasser sin egen tale til barnets tankenivå. I dette samspillet har den voksne en tendens til å gi mening til barnets ytringer som hjelper barnet til å bygge opp et lingvistisk system, der språkets form og innhold knyttes til dets sosiale mening. Omsorgspersonenes responsivitet og følsomhet for barnets evne til å oppfatte og forstå synes her å være en nøkkelfaktor. Mye tyder på at dersom omsorgspersonene ikke gir tilbakemelding på barnets tidlige vokaliseringer, gester og språklige ytringer, og i det hele tatt forsømmer å etablere et nært sosialt interaksjonsforhold med barnet, kan språkutviklingen bli hemmet. Vedvarende

forstyrrelser i språkutviklingen har også vist seg å være relatert til sosioemosjonelle- og atferdsmessige problemer (Rutter & Rutter, 1997).

I en studie utført av Huth- Bocks og medarbeidere i 2001 undersøkte man hvilken direkte og indirekte effekt familievold kan ha for førskolebarns intellektuelle utvikling (verbale og visuell- spatiale ferdigheter). Resultatene viste at de barna som hadde vært vitne til vold i hjemmet i løpet av det siste året, hadde signifikant dårligere verbale ferdigheter enn de barna som ikke hadde opplevd vold i familien. I forhold til visuell -spatiale ferdigheter, ble det ikke påvist noen forskjeller mellom gruppene. Dette var også tilfellet etter at det var kontrollert for fysisk vold og sosioøkonomisk status i utvalget. Resultatene indikerer på denne måten at familievold i større grad enn andre risikofaktorer direkte påvirker barns intellektuelle fungering på en negativ måte. I studien undersøkte man også om det å være utsatt for flere typer vold (både som vitne og offer) kunne føre til større problemer i forhold til intellektuell utvikling. Resultatene indikerte ingen slik effekt.

Siden det ikke ble funnet noen signifikante gruppeforskjeller i forhold til barnas visuell-spatiale evner, tyder resultatene på at familievold i særlig grad påvirker førskolebarns verbale ferdigheter. En mulig forklaring i denne sammenheng er at verbale ferdigheter og språkutvikling i større grad påvirkes av miljømessig erfaring enn tilfellet er for visuell-spatiale ferdigheter (Kaufamn, 1990 referert i Huth-Bocks et al., 2001). Resultatene viste ingen direkte relasjon mellom familievold og barns verbale ferdigheter. Det ble derimot vist at familievold påvirket barnets verbale ferdigheter indirekte, mediert gjennom mødrenes mentale helse og den intellektuelle kvaliteten på hjemmemiljøet. Sakt på en annen måte, påvirket volden mødres mentale helse, som videre hadde negativ innvirkning på hjemmemiljøet og derigjennom barns verbale ferdigheter. Forskningsresultater tyder på at depressive mødre har en tendens til å være mindre verbale, positive og responsive i interaksjon med barna sine (Downey & Coyne, 1990 referert i Huth-Bocks et al, 2001). Det er derfor ikke overraskende at mødrenes depresjon også i denne studien var relatert til mindre intellektuell stimulering i hjemmemiljøet. I overensstemmelse med "The Family Disruption Hypothesis" tyder disse resultatene på at familievold både har en direkte og indirekte effekt på barns intellektuelle fungering.

3.3. Familievold og barns emosjonelle utvikling

Begrepet emosjon er vanskelig å definere entydig. Forenklet kan man si at tre komponenter ofte faller inn under dette begrepet: (1) følelsesmessige opplevelser, (2) fysiologiske forandringer og (3) emosjonelle uttrykksformer. Den følelsesmessige opplevelsen en person har når han eller hun er redd, sint, glad eller trist, blir gjerne av personen selv oppfattet som den viktigste siden ved følelseslivet. Denne komponenten tilhører en persons private og subjektive livsverden og refereres ofte til som følelser. Dette kan for eksempel dreie seg om følelser av lykke, glede, sorg, skam, skyld og angst. De fysiologiske forandringene som finner sted i individet inntreffer ofte ved kraftig emosjonell aktivering. Noen kan vi se med bare øyet, som for eksempel rødming, skjelving og gåsehud. Andre kan registreres gjennom spesielle apparater, så som blodtrykk, puls og respirasjon. Disse forandringene er stort sett regulert av det autonome nervesystemet og dermed unndratt viljens kontroll. Emosjonelle uttrykksformer spenner over et meget vidt register fra omfattende fysiske handlinger som å løpe eller slåss, til gråt, latter og finere former for mimikk (Evenshaug & Hallen, 2001).

Sentralt i emosjonell tilpasning er utvikling av evnen til å uttrykke, gjenkjenne, forstå og regulere emosjoner. Dette er evner som i neste omgang gjør det mulig å etablere meningsfulle sosiale samhandlinger med andre. Generelt ser voldsutsatte og misbrukte barn ut til å være forsinket eller mindre kompetente på flere områder i den emosjonelle utviklingen. Dette har blant annet blitt vist ved at de ofte gjør flere feil når de skal gjenkjenne emosjoner hos andre, i form av at de ignorerer eller misforstår vennlig sosial informasjon. I tillegg bruker de oftere færre emosjonsspesifikke ord og refererer oftere til negative emosjoner enn andre barn (Rossman, 2001).

3.3.1. Tilknytning og barns emosjonsregulering

Voldseksponerte barns problemer i forhold til emosjonsregulering er ofte forklart som en konsekvens av deres tilknytningsforhold til omsorgsgivere. Selve fundamentet i tilknytningsforhold består av emosjoner. Mange av de mest intense emosjonene som barn opplever oppstår nettopp i forbindelse med dannelsen, vedlikeholdet og forstyrrelser i dette forholdet. Det kan derfor være grunn til å anta at kvaliteten på tilknytningsrelasjoner og de

samspillerfaringene barn har med omsorgspersoner kan være av betydning for barns evne til emosjonsregulering (Smith, 2002).

Barn som vokser opp i voldelige familier er i risiko for å utvikle utrygge tilknytningsforhold til omsorgspersonene. I tillegg opplever disse barna ofte omsorgspersonene som lite emosjonelt tilgjengelige. Som en følge kan disse barna ha økt forekomst av negative emosjonelle reaksjoner som aggresjon og sinne. Dette blir ofte oppfattet som en tilknytningsstrategi for å oppnå oppmerksomhet fra foreldrene. Usikkerhet og utrygghet i forhold til den voksnes emosjonelle responser kan også bidra til at barns emosjoner blir uregulerte, blir uttrykt i feil kontekst eller helt fraværene. Dette blir ofte oppfattet som en konsekvens av at de samspillerfaringene barnet har med omsorgspersonene ikke fører til læring av adekvat emosjonsregulering (Cassidy, 1994 referert i Smith, 2002). Når det gjelder kvaliteten på tilknytningsforhold, er det imidlertid viktig å ta i betraktning at egenskaper ved barn, som temperament, vil være med å prege dette forholdet. Fordi temperament i stor grad antas å være biologisk bestemt kan det være grunn til å anta at hvis barnet har lav aktiveringsterskel for emosjoner som sinne og aggresjon kan dette også være tilfellet for omsorgspersonen. Dette kan videre forstyrre samspillet mellom barn og omsorgsgiver, og bidra til at det uttrykkes mye sinne og aggresjon i familien. Forstyrrelser i barns emosjonsregulering må derfor forsås både i forhold til egenskaper ved barnet og miljømessige faktorer.

3.3.2. Empati og prososial atferd

Problemer knyttet til avkoding og forståelse av emosjoner, i tillegg til problemer knyttet til egne emosjonelle uttrykksformer, kan ha betydning utvikling av empati og prososial atferd hos barn utsatt for familievold. Empati dreier seg om å leve seg inn i andres følelser for å forstå hans eller hennes behov. Et barn som begynner å gråte når de hører andre barn gråter eller er lei seg viser på den måten empati. Prososial atferd kan betraktes som et samlebegrep på alle former for hjelp, omsorg, fellesskap, samarbeide og sympati (Schaffer, 1999). Fantuzzo et al., (1991) refererer til flere studier der resultatene har vist at barn som opplever vold i hjemmet viser begrenset empati og responderer lite adekvat på andre personers ubehag, sammenlignet med barn som ikke har opplevd vold i familien.

I en undersøkelse utført av Main & Georges i 1985, fant forskerne at barn som hadde opplevd vold i familien viste minimalt med sympati og emosjonelt ubehag når de observerte et annet barn som hadde det vondt. Barn som ikke hadde vært utsatt for vold viste ofte bekymring, empati og ubehag i disse situasjonene. I motsetning hadde de voldsutsatte barna en tendens til å reagere med fysisk aggresjon, trusler eller sinne i disse situasjonene. Disse funnene tyder på at familievold kan virke inn og forstyrre barns utvikling av empati og prososial atferd. I dette studiet ble det imidlertid ikke kontrollert for arvelige faktorer som temperament, dette kan svekke den betydningen familievold ble tilskrevet i denne studien. Mest sannsynlig vil en kombinasjon av temperamentsmessig predisposisjon for aggressive tendenser, forsterket av faktorer i miljøet (familievold), bidra til å forklare voldsutsatte barns problemer knyttet empati og prososial atferd.

3.3.3. Følelser av skam, skyld og angst hos barn som opplever familievold

Søk i tidsskriftdatabaser tyder på at det er få studier som har undersøkt sammenhengen mellom offerets følelsesmessige respons på familievold og dets senere tilpasning. Individuer har forskjellige emosjonelle responser i slike situasjoner, noe som antas å ha betydning for hvilke konsekvenser familievold kan ha for barn. I sine undersøkelser av barn som har vært utsatt for familievold, har Christensen (1988) funnet et felles sett av følelser hun mener er karakteristisk for disse barna. Dette dreier seg om følelser som skam, skyld og angst.

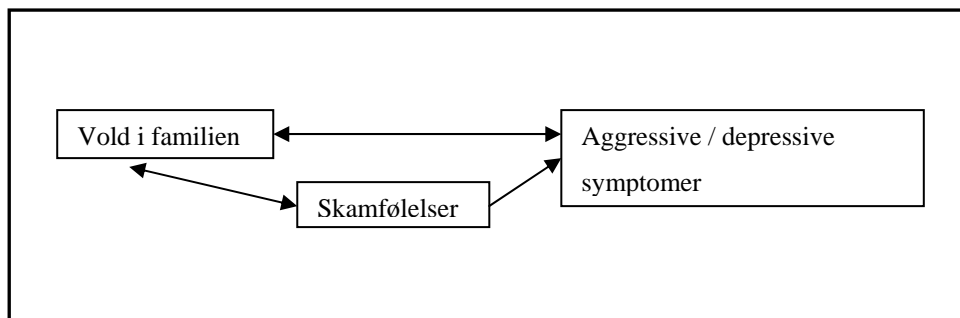
Mange barn i familier der det forekommer vold vil føle skam over hjemmeforholdene, skam over familien og for å leve i et hjem der det forekommer vold. Skamfølelse kan her forstås som en reaksjon på individets hjelpeløshet, men også som en reaksjon på den nedverdiggelse de har vært utsatt for sett med andres øyne. Enkelte barn vil klandre seg selv og utvikle skyldfølelse i forhold til den volden som forekommer, en følelse som barnet i mange tilfeller også vil rette mot seg selv. Som en konsekvens av de følelsene av skyld og skam som ofte oppstår, har disse barna også en sterk tendens til å tildekke og en stor trang til å hemmeligholde det som foregår i hjemmet (Killén, 1994).

Skammen barnet føler kan ha en slik funksjon at barnet til tider forsøker å skjule og vil hemmeligholde volden fordi de ikke ønsker at utenforstående skal få kjennskap til den. Enkelte barn kan også være redde for å fortelle om volden fordi de ikke vet hvilke konsekvenser det kan få dersom dette blir kjent. At enkelte barn føler seg delaktige i det som skjer i familien og utvikler skyldfølelse, kan også bidra til at fortielse og hemmeligholdelse. En konsekvens av at barn i svært liten grad snakker med andre om det de opplever i familien, kan ofte være at de blir stående alene med kjensgjerningen om volden som foregår i familien. Dette kan videre føre til at de får liten eller ingen hjelp til å forstå og bearbeide det de har opplevd. I tillegg til den skyld- og skamfølelsen barn i voldelige familier kan føle, opplever de også ofte sterk og gjennomgripende angst. Angsten oppstår ikke bare på grunn av selve voldshendelsene, men også fordi barnet opplever selve miljøet som svært utrygt. Karakteristisk for barn som opplever vold i hjemmet er at de føler seg fullstendig ubeskyttet overfor volden de utsettes for, samtidig opplever de også ofte at det finnes liten sikkerhet i hjemmet. En av grunnene til dette kan være at foreldrene ofte er lite tilgjengelige, samtidig som det ikke finnes andre tilknytningsmuligheter der barna kan søke hjelp og beskyttelse. I slike situasjoner, der barnet ofte føler seg overlatt til sin egen skjebne, kan være med på å øke angstnivået. Relasjoner mellom familiemedlemmer der vold forekommer, vil ofte være preget av forvirrende og motstridende følelser. Ambivalente og sterkt blandede følelser vil ytterligere kunne bidra til at angstnivået øker hos disse barna. I tillegg vil en del barn også oppleve sterk engstelse og frykt på grunn av bekymring rundt egen og andre familiemedlemmers sikkerhet (Christensen, 1988). Følelser av skyld, skam og angst, i tillegg til hemmeligholdelse antas å kunne påvirke barns generelle utvikling og bidra til sosiale, atferdsmessige og psykiske vansker. Spesielt antar man at barnets interaksjon med andre, deres selvtillit og selvoppfatning kan bli negativt påvirket (Jaffe et al., 1990).

I en studie utført av Harper & Arias i 2004 undersøkte man 373 barn som hadde vært utsatt for psykisk vold i familien og hvilke konsekvenser dette kunne ha for senere utvikling av psykopatologi. Spesielt ønsket man å undersøke hvilken medierende rolle følelser av skam kunne ha for senere utvikling av aggressive og depressive symptomer. Funnene viste et signifikant relasjonsforhold mellom eksponering for psykisk vold i barndommen og forekomst av aggressive og depressive symptomer i voksen alder. Det ble også funnet et signifikant relasjonsforhold mellom følelser av skam og disse symptomene. Som forventet

fant man at skamfølelser fungerte som en mediator mellom eksponering for psykisk vold og senere utvikling av depressive og aggressive symptomer. Det ble imidlertid funnet store kjønnsforskjeller i dette studiet. For kvinner medierte følelser av skam sammenhengen mellom eksponering for psykisk vold og depressive symptomer, men ikke i forhold til aggresjon som utfall. Her var det en positiv relasjon mellom skamfølelser og depressive symptomer. For menn derimot, medierte skam sammenhengen mellom eksponering for psykisk vold og senere aggresjon, men ikke sammenhengen til depressive symptomer. Sagt med andre ord ser det ut til at skamfølelser som en konsekvens av eksponering for psykisk vold hos menn har en tendens til å øke nivået av aggresjon, men ikke av depresjon. For kvinner derimot har skamfølelser en tendens til å øke nivå av depresjon, men ikke aggresjon. Det er derfor grunn til å anta at det å oppleve familievold kan bidra til økt risiko for senere utvikling av depresjon hos kvinner og utvikling av aggresjon hos menn. Dette kan blant annet forklares ved at eksponering for familievold, i betydelig grad ofte fører til følelser av skam. Satt inn i Baron og Kennys (1986) medieringsmodell (se figur 1, s 19), kan disse resultatene illustreres i en figur;

Figur 8: Resultatene fra Harper og Arias' studie

3.3.4. Posttraumatisk stresslidelse

Posttraumatisk stresslidelse (PTSD) er en angstforstyrrelse forårsaket av overveldende traumatisk stress. Symptomkriteriene på PTSD grupperes ofte i tre hovedkategorier; gjenopplevelse av traumet, vedvarende unngåelse av traumerelatert stimuli og symptomer på økt arousal som ikke var til stede før traume. PTSD oppstår som en “[...] forsinket eller

langvarig reaksjon på en belastende livshendelse eller situasjon av usedvanlig truende eller katastrofal art, som mest sannsynlig ville fremkalt sterkt ubehag hos de fleste”. Vanlige symptomer er konsentrasjonsvansker, søvnproblemer og følelsesmessige vansker som angst og depresjon (Grøholt et al., 2001).

Windom undersøkte i en studie fra 1999 om det å være utsatt for fysisk vold og forsømmelse i barndommen øker risikoen for å utvikle PTSD. Resultatene viste at 32% av de barna som hadde vært utsatt for fysisk vold og 30,6% av de som hadde vært utsatt for forsømmelse i barndommen møtte kriteriene for PTSD. Relasjonsforholdet mellom det å være utsatt for enten fysisk vold eller forsømmelse og antall PTSD symptomer vedvarte også etter introduksjon av andre faktorer assosiert med økt risiko for utvikling av PTSD. I denne sammenheng kan det være grunn til å anta at barn som har vært utsatt for familievold er i risiko for å utvikle PTSD.

I en lignende studie fra 1998 undersøkte Kilpatrick & Williams forekomst av PTSD symptomer hos barn som hadde vært vitne til vold i familien. I overensstemmelse med resultatene fra Windoms studie fant de signifikant flere tilfeller av PTSD symptomer blant barn som hadde vært vitne til vold, sammenlignet med barn i en kontrollgruppe. Resultatene tyder på at barn som er vitne til vold i familien har økt risiko for å utvikle PTSD. Forskergruppen undersøkte også hvilke faktorer som kunne mediere eller moderere sammenhengen mellom vold i familien og PTSD. Faktorene som ble undersøkt omfattet; barnets alder og kjønn, “locus of control“, mestringsstrategier, skyldfølelse, barnets oppfattelse av trusler og mors emosjonelle fungering. I tillegg undersøkte man ulike aspekter ved selve voldshendelsen som frekvens, intensitet, tid siden siste voldsepisode og barnets alder når de først var vitne til volden. Andre studier har vist at barns persepsjon av trusler (Grych, 2000), skyldfølelser (Christensen, 1988; Grych, 2000) og mors emosjonelle fungering (Levendosky & Graham-Bermann, 2001; English et al., 2003) er faktorer som medierer sammenhengen mellom familievold og utvikling av internaliserte og eksternaliserte problemer hos barn. I kontrast til disse funnene fant man ingen slik effekt i dette studiet. Ingen av de variablene som ble undersøkt i studiet viste seg å mediere sammenheng mellom familievold og utvikling av PTSD. Disse funnene er også i kontrast til andre studier som har

vist at ulike aspekter ved voldshendelser, som frekvens og intensitet, har signifikant betydning for hvilke problemer barn utvikler (Fantuzzo et al., 1991; Litownik et al., 2003; Salzinger, 2002). At det ikke ble funnet en slike medierende effekt i dette studiet kan tyde på at selv milde og lite hyppige voldshendelser potensielt kan skape traumer og utvikling av PTSD hos barn.

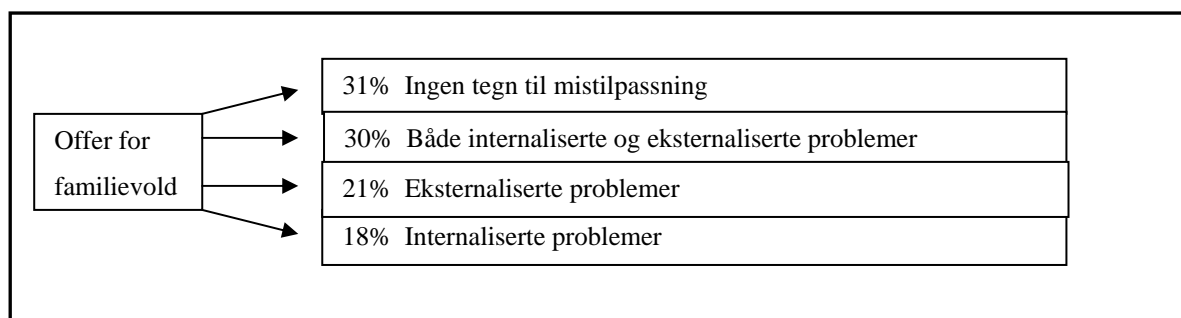
Resultatene fra Kilpatrick og Williams' studie tyder på at andre faktorer enn de undersøkt her, spiller en mer avgjørende rolle for barns utvikling av PTSD. Det kan for eksempel tenkes at karakteristika ved barnet, som biologiske og temperamentsmessige disposisjoner, kan være av betydning i denne sammenheng. At ikke alle barn som utsettes for familievold utvikler PTSD, indikerer også at andre faktorer spiller en avgjørende rolle for å beskytte barn mot stressrelatert psykopatologi. En viktig oppgave for videre studier vil derfor være å identifisere disse faktorene. En alvorlig begrensning ved dette studiet er imidlertid den begrensede størrelsen på utvalget som ble undersøkt, totalt 35 personer deltok. Resultatene må derfor tolkes med varsomhet.

3.4. Familievold og problematferd

Det er stor enighet om at de fleste typer av problematferd som forekommer hos barn kan plasseres inn under to hovedkategorier; eksternaliserte (utagerende) vansker og internaliserte (emosjonelle) vansker. Eksternaliserte vansker dreier seg blant annet om aggressiv atferd, konsentrasjonsvansker, problemer med selvregulering og ulydighet. Mens internaliserte vansker omhandler depresjon, angstelse og tilbaketrekking (Rapport 2003:10 Nasjonalt folkehelseinstitutt). En rekke studier, har konkludert med at det å oppleve vold i familien i betydelig grad kan bidra til utvikling av problematferd hos barn, både internaliserte og eksternaliserte (Salzinger, 2002; McCabe et al., 2005; Litrownik et al., 2003; Cummings et al., 1999; Grych et al., 2000; Fantuzzo et al., 1991; Sternberg, 1993). Studiene har imidlertid kommet frem til ulike resultater når det gjelder hvilke problemer denne gruppen barn utvikler. Noen rapporterer kun eksternaliserte vansker, andre kun internaliserte vansker, mens noen rapporterer begge. Det vil derfor være av interesse å undersøke hvilke faktorer som kan bidra til å forklare hvorfor barn utvikler forskjellige typer problematferd.

Grych og medarbeidere fant i en studie fra 2000 frem til et mønster av tilpasningsproblemer som var karakteristisk for barn som hadde vært utsatt for familievold. Resultatene viste at omtrent 1/3 (30%) av barna utviklet både internaliserte og eksternaliserte problemer. Et lignende antall (31%) viste ikke tegn til mistilpassning. Resten av barna viste kun eksternaliserte problemer (21%) eller kun internaliserte problemer (18%) (se figur 9). Resultatene viste i tillegg at de eksternaliserte vanskene barna utviklet oftere var mer alvorlige enn de internaliserte problemene. I denne sammenheng er det viktig å undersøke hvilke faktorer som kan virke medierende og/eller modererende for å kunne forklare hvorfor barn utvikler forskjellige problemer når de utsettes for familievold. I dette studiet fant forskerne at omfang og type vold, samt hvordan barna oppfattet og fortolket foreldrenes konflikter var faktorer som bidro til å forklare gruppeforskjellene. Resultatene viste at økt eksponering for vold mellom foreldrene og vold direkte rettet mot barna, bidro til at alvorlighetsgraden av de problemene barna utviklet også økte. Dette er i overensstemmelse med Rutters (1983) hypotese om kumulativ risiko, der tilstedeværelse av flere stressfaktorer i betydelig grad vil øke risikoen for utvikling av psykopatologi. Å både være vitne til og selv offer for vold så i dette studiet ut til å bidra til at disse barna utviklet flere og mer alvorlige problemer enn de barna som kun hadde vært utsatt for en av voldstypene.

Figur 9: Resultater fra Grych og medarbeideres studie fra 2000

Hvor alvorlige problemer barn utvikler vil imidlertid også være avhengig av egenskaper ved barnet. Individuer med mange beskyttelsesfaktorer til stede, som for eksempel et lett temperament, gode sosiale ferdigheter og prososiale venner, antas å være mer beskyttet mot utvikling av alvorlig problematikk. Når miljøet blir mer ekstremt kan derimot dette bli

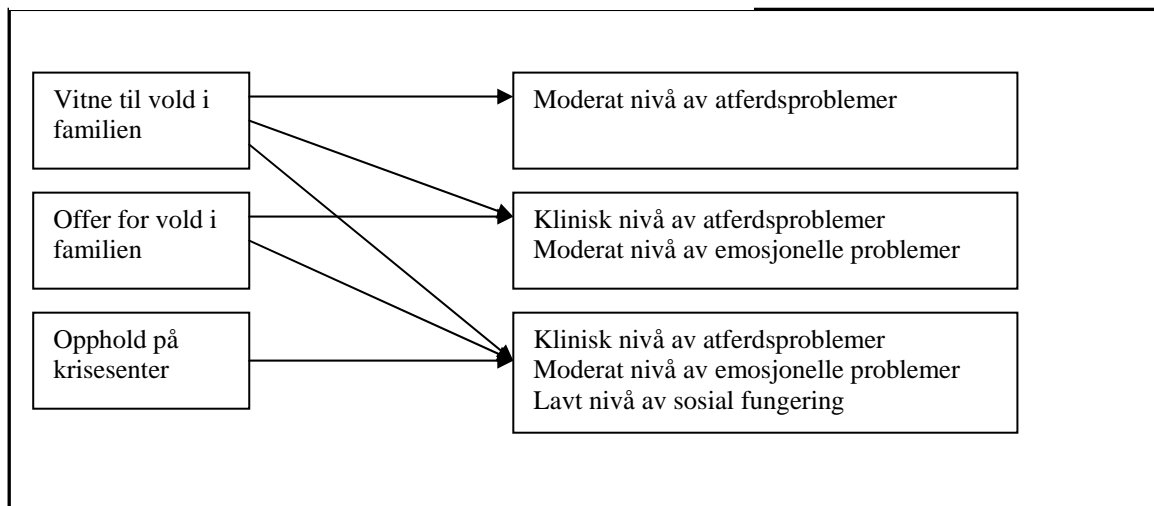
tilfellet. Sårbare individer vil imidlertid antas å lettere kunne få alvorlige problemer allerede etter tilfeller med lavere alvorlighetsgrad og intensitet. Hvordan barn oppfatter og fortolker foreldres konflikter ser også ut til å kunne forklare hvorfor noen barn utvikler alvorligere problemer enn andre. Barns oppfattelse av trusler og skyldfølelse antas i denne sammenheng ha større betydning for alvorlighetsgraden, enn frekvens, intensitet og utfall av voldshandlingene. Å oppleve vold i hjemmet, kan selv når frekvensen og intensiteten er lav oppleves meget truende for barn. Ofte fordi barna frykter at volden skal eskalere og at noen skal bli alvorlig skadet eller dø. Denne frykten fører ofte til økt angst og depresjon hos barn, spesielt hos sårbare barn. Barn som føler de har bidratt til, eller mislykkes i å forhindre voldelige handlinger har også en tendens til å oppleve angst, depresjon, hjelpeløshet og lav selvtillit. Barn som opplever skyldfølelse kan også føle ansvar for å stoppe volden eller beskytte foreldrene, på denne måten kan de aktivt bidra til de aggressive handlingene. Dette understreker hvor viktig det er å ta i betraktning barns subjektive opplevelser når man skal vurdere hvordan barn påvirkes av den volden de utsettes for (Grych et al., 2000).

En rekke studier har også vært opptatt av å undersøke hvordan ulike typer familievold kan føre til forskjellig problematferd hos barn (for eksempel; Fantuzzo et al., 1991; Litrownik et al., 2003; Salzinger, 2002). Litrownik og kolleger undersøkte i en studie fra 2003 om det å være eksponert for ulike typer vold i familien kunne bidra til å forklare forskjeller knyttet til utvikling av aggresjon og depressive symptomer hos barn. Det ble i dette studiet skilt mellom barn som kun hadde vært vitne til vold i familien og barn som både hadde vært vitne til og selv offer for vold i familien. Resultatene viste at i de tilfellene der barn hadde vært vitne til vold kunne predikeres senere utvikling av engstelig og depressiv atferd (internaliserte problemer). Hvis barnet derimot både hadde vært vitne til og offer for fysisk vold kunne denne kombinasjonen predikere senere utvikling av aggressiv atferd (eksternaliserte problemer). Resultatene var også signifikante etter å ha kontrollert for tidligere problematferd hos barn. Omfang av vold barna var utsatt for viste en positiv sammenheng med nivå av problematferd. Selv om det ble funnet et relasjonsforhold mellom det å være vitne til og offer for familievold, indikerer resultatene at begge typene av vold hadde en uavhengig påvirkning på barns utvikling av problematferd.

Å være vitne til og/eller offer for familievold viste seg også i en studie utført av Fantuzzo og medarbeidere (1991) å være relatert til ulike typer tilpasningsproblemer hos barn.

Alvorlighetsgrad og hvor barna bodde, hjemme eller på krisesenter, viste seg å ha betydning for hvilke problemer barna utviklet. Resultatene viste at de barna som hadde vært vitne til vold mellom foreldrene ofte utviklet et moderat nivå av atferdsproblemer (eksternaliserte problemer). De som både hadde vært vitne til og selv offer for fysisk vold hadde en tendens til å utvikle et klinisk nivå av atferdsproblemer, i tillegg til et moderat nivå av emosjonelle (internaliserte) problemer. Barna som både hadde vært vitne til og selv offer for fysisk vold, og som i tillegg oppholdt seg på krisesenter, utviklet de mest alvorlige problemene. Dette dreide seg om klinisk nivå av atferdsproblemer, et høyt nivå av emosjonelle problemer og et lavt nivå av sosial fungering (se figur 10).

Figur 10; Resultater fra Fantuzzo og medarbeideres studie (1991)

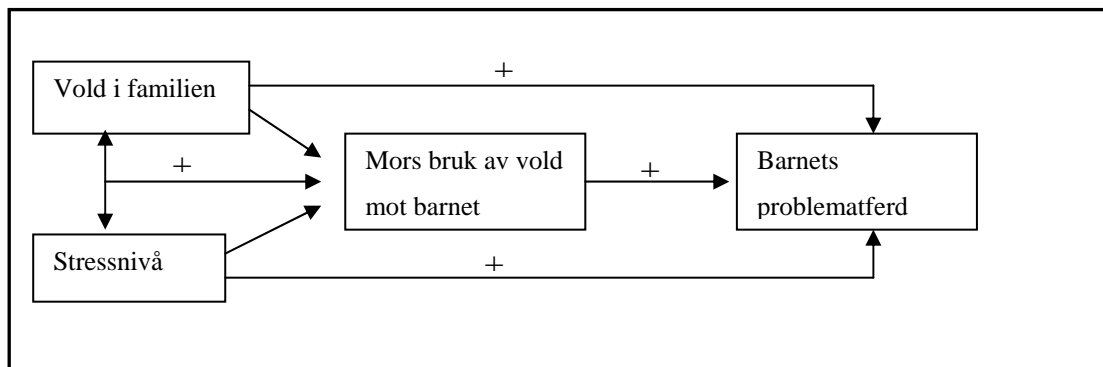

I kontrast til Litrownik og medarbeideres studie som viste at både det å være vitne til og offer for vold kun førte til økte eksternaliserte problemer. Tyder resultatene fra Fantuzzo og medarbeideres studie på økt forekomst av både internaliserte og eksternaliserte problemer hos barn som ble eksponert for begge voldstypene. Dette mønstret av økt nivå av tilpasningsproblemer hos barn ved tilstedeværelse av flere risikofaktorer, støtter Rutters hypotese om kumulative risiko. I denne sammenheng kan omfang av volden barn utsettes for betraktes som en avgjørende faktor i forhold til senere problematferd. Barns opphold på krisesenter ser ut til å fungere som en modererende faktor i denne sammenheng. Dette fordi et slikt opphold, i tillegg til både å være vitne til og offer for vold, viste et positivt

relasjonsforhold til alvorlighetsgraden av de problemene barna utviklet. Barns opphold på krisesentre kan føre til tap av konkrete mestringsmekanismer som normalt ville vært i deres hjemmemiljø. Å ikke ha tilgang på kjente leker, eller miste kontakt med venner, slektninger og andre kjente kan forsterke barnets følelse av forsvarsløshet og i mindre grad beskytte mot stress. I denne sammenheng er det ikke vanskelig å forstå at dette kan bidra til ytterligere stress og utvikling av problemer for barn. En kan også tenke seg at barn som kommer på krisesentre ikke innehar de samme beskyttelsesfaktorene som de som ikke kommer dit. Dette må det kontrolleres for før det trekkes noen sikre konklusjoner.

Salzinger (2002) undersøkte i en studie hvilke faktorer som kan bidra til å forklare hvordan familievold påvirker barns utvikling av problematferd. Forskerne identifiserte to faktorer som bidro til å forklare denne sammenhengen. Den ene faktoren omhandlet omfang av vold i familien, mens den andre faktoren dreide seg om nivå av stress i familien. Når man undersøkte hvem i familien som var aggressive overfor barna fant man at dette dreide seg om begge partene. Både den personen som utøvde vold mot partneren og den personen som selv var offer for vold. Dette innebærer en økt sannsynlighet for at også barna utsettes for vold hvis en av foreldrene er offer for voldshandlinger. Resultatene viste videre at mødrene i dette studiet oftere var mer fysisk aggressive overfor barna enn fedrene. Dette kan videre ha med å gjøre at det her var mødrene som var de primære omsorgsgiverene, samtidig som de selv ofte ble utsatt for vold fra partneren. Denne kombinasjonen økte mest sannsynlig stressnivå hos mødrene og overskred deres mestringskapasitet. Den andre prosessen omhandlet nivå av stress i familien. Økt stressnivå og voldshandlinger i familien var direkte relatert til økt nivå av ubehag hos den primære omsorgsperson, som videre økte sannsynligheten for utøvelse av vold rettet mot barna. I tillegg viste resultatene at den volden som direkte ble rettet mot barna, til forskjell fra den som foregikk mellom foreldrene, hadde mest skadelig effekt for barna (se figur 11). Dette viste seg i forhold til omfang av både internaliserte og eksternaliserte vansker, i tillegg til et lavere nivå av prososial atferd hos disse barna sammenlignet med barn i en kontrollgruppe. Vold mellom partene og stressnivå i familien vil i denne sammenheng fungere som modererende faktorer i forhold til omfang av den volden som direkte rettes mot barna. Økt vold direkte rettet mot barna vil igjen føre til økt sannsynlighet for utvikling av alvorlige problemer (Salzinger, 2002).

Figur 11: Resultater fra Salzingers (2002) studie vist i en modell

Studier som har undersøkt hvilke konsekvenser det kan ha for barn å vokse opp i voldelige familier viser ikke entydige resultater. Forskjellige faktorer viser seg å mediere og moderere den effekten vold har for barns tilpasning. Flere forklaringer har blitt fremmet i forhold til disse forskjellene. En mulighet er at barn som utsettes for familievold utvikler til dels homogene problemer, men at metodologiske begrensninger i forskningsdesignene ikke klarer å fange opp disse trekkene. Små utvalg og forskjellige målemetoder kan bidra til disse vanskene. En annen mulighet er at barn fra voldelige hjem utvikler forskjellige typer problemer. Noen utvikler internaliserte vansker, mens andre utvikler eksternaliserte problemer, samtidig vil noen barn vise en kombinasjon av disse problemene. Hvis det foreligger en slik gruppering av problemer, er det viktig å identifisere hvilke faktorer som bidrar til utviklingen av slike mønstre. En tredje forklaring dreier seg om at vold i familien fører til økt risiko for utvikling av alle typer tilpasningsproblemer som ikke er assosiert med et bestemt mønster av mistilpasning. Individuelle karakteristikk ved barnet og ulike betingelser i miljøet vil variere mellom familier og vil på den måten mest sannsynlig påvirke barns tilpasning (Grych et al., 2000).

3.5. Kjønnforskjeller

Det eksisterer liten enighet i litteraturen rundt familievold om det finnes kjønnforskjeller i forhold til hvilke problemer barn utvikler. En generell antagelse er at gutter, i større grad enn jenter, har en biologisk bestemt sårbarhet som bidrar til økt risiko for å utvikle psykososiale problemer (Rutter & Rutter, 1997). Denne antagelsen har blitt utfordret av studier som viser at jenter, i like stor grad som gutter, er i risiko for å utvikle forskjellige psykososiale

problemer når de opplever vold i familien (Cummings et al., 1999). Ulike studier viser imidlertid forskjellige resultater i forhold til hvilke problemer gutter og jenter utvikler.

Cummings et al., (1999) refererer til flere studier (Hughes et al., 1989; Christopoulos et al., 1987; Jaffe & Wolfe, 1986; Holden & Richie, 1991) som har vist forskjellige resultater i forhold til hvilke problemer gutter og jenter utvikler. Enkelte studier har vist at jenter utvikler flere internaliserte problemer, mens andre har rapportert at jenter utvikler flere eksternaliserte problemer enn gutter. Flere studier har på den annen side rapportert at gutter utvikler signifikant flere eksternaliserte problemer enn jenter. Mens andre studier ikke har kunnet dokumentere kjønnsforskjeller i forhold til hvilke problemer barn utvikler når de utsettes for familievold (Fantuzzo et al., 1991). Etter gjennomgang av de varierende forskningsresultatene hevder allikevel Cummings og medarbeidere at resultatene peker i retning av at jenter generelt utvikler flere og mer alvorlige problemer enn gutter.

I overensstemmelse med disse antagelsene fant Cummings og medarbeidere i deres egen studie fra 1999 klare kjønnsforskjeller i forhold til problematferd når de undersøkte barn som hadde vært vitne til vold i familien. Resultatene viste at jenter utviklet signifikant flere atferdsvansker, både internaliserte og eksternaliserte, enn gutter. Antagelsen om at jenter har større motstandsdyktighet mot psykososial risiko enn gutter får dermed ikke støtte i denne undersøkelsen. Resultatene tydet også på at mødrenes psykologiske fungering var en bedre prediktor for jenters tilpasning, enn for gutters.

En mulig forklaring på disse forskjellene kan ha å gjøre med en grunnleggende kjønnsforskjell i interpersonlig orientering. Enten det har med kjønnsosialisering eller medfødte atferdsdisposisjoner å gjøre, viser ofte jenter i betydelig grad større interpersonlig sensitivitet for affektive holdepunkter og tilstander hos andre. I denne sammenheng kan det tenkes at vold i familien i større grad kan påvirke jenter fordi de er mer sensitive og dermed mer oppmerksomme på den volden som forekommer i familien. Barn identifiserer seg også ofte med foreldre av samme kjønn og utvikler selvkonsept som speiler selvkonseptet til denne personen. Ofte er det mor som er den primære omsorgspersonen i familier der det

forekommer vold, i tillegg er hun også ofte selv offer for vold. Mors mentale helse og fungering kan derfor antas spesielt å påvirke jenters tilpasning (Cummings et al., 1999).

3.6. Kapitteloppsummering

Barn som opplever familievold utsettes for påvirkninger som kan få alvorlige konsekvenser for utviklingen. Både kognitivt, emosjonelt og atferdsmessig er disse barna i risiko for å utvikle problemer. Det er imidlertid vanskelig å peke på et felles sett av konsekvenser som familievold kan føre til for barn. Forskere har allikevel identifisert tre sentrale tilpasningsprosesser de mener vil påvirke utviklingen til de fleste barn. Dette dreier seg om tilknytningsforhold, kognisjon og selvregulering av emosjoner og atferd. Å oppleve vold i familien kan ha alvorlige negative konsekvenser for barn utvikling hvis det ødelegger eller skader disse prosessene.

Kvaliteten på det tilknytningsforholdet som etableres mellom barn og primær omsorgsgiver blir påvirket i et voldelig hjemmemiljø. Barn som enten er offer for eller vitne til vold i familien utvikler ofte utrygg tilknytning til deres omsorgsgivere. I den forbindelse antas det at barna utvikler inadekvate mentale arbeidsmodeller som sier noe om deres forståelse av gjeldende relasjoner. Den tilknytningen og de samspillerfaringene som skjer mellom barn og omsorgsperson i tidlig alder har vist seg å kunne få konsekvenser for barns videre utvikling av sosial kompetanse og selvoppfatning.

De interaksjonerfaringene barnet har med omsorgspersoner i tidlig alder kan også ha betydning for deres kognitive utvikling. Både i forhold til hjernens utvikling og barns evne til å bearbeide informasjon kan disse erfaringene være av betydning. En mer indirekte påvirkning kan skje gjennom omsorgspersonenes evne til å skape et stimulerende intellektuelt hjemmemiljø. Spesielt antas barns verbale ferdigheter å bli påvirket av kvaliteten på hjemmemiljøet.

Barns evne til å regulere og kontrollere egne følelser og atferd kan antas å bli påvirket av den volden de opplever i hjemmet. I forhold til emosjonsregulering tenderer barn som har vært offer for familievold til å være forsinket eller mindre kompetente på flere områder. Dette dreier seg både om forståelse av nonverbale uttrykk, i tillegg til oppfattelse og forståelse av annen sosial informasjon. Følelser som skam, skyld og angst er karakteristisk for barn som har opplevd familievold. Slike følelser kan bidra til økte sosiale og psykologiske vansker hos disse barna. Barn som er utsatt for vold i familien er også i risiko for å utvikle posttraumatisk stresslidelse.

Barn som utsettes for familievold er også i risiko for å utvikle problematferd. Dette dreier seg om internaliserte, så vel som eksternaliserte problemer. Det råder imidlertid liten enighet i litteraturen om hvorfor noen barn utvikler eksternaliserte problemer, mens andre utvikler internaliserte, samtidig som enkelte utvikler en kombinasjon av disse. Faktorer som det å være vitne til eller offer for vold, voldens frekvens og barnets oppfatning av de voldelige hendelsene antas å påvirke hvilke problemer som utvikles. Til tross for at det ikke eksisterer noen bred enighet i litteraturen, viser de fleste studier at jenter generelt har dårligere tilpasning og viser flere problemer enn gutter som har opplevd vold i familien.

4. Beskyttelsesfaktorer som kan nøytralisere eller redusere konsekvensene av familievold

Å vokse opp i et voldelig familiemiljø kan som vist i kapittel 3 få alvorlige negative konsekvenser for barn, både atferdsmessig, kognitivt, sosialt og emosjonelt. Studier har vist at ca 35-45% av barn som opplever vold i familien har skårer som ligger innen det kliniske problemområdet i forhold til standardiserte mål på psykopatologi (Hughes, 1997 i Hughes et al., 2001). Dette innebærer at en betydelig andel, ca 55-65%, av barna ikke ser ut til å bli alvorlig påvirket av volden. Til tross for oppvekst i et ugunstig miljø preget av vold, er det altså barn som klarer seg godt. Å finne ut hva som bidrar til at enkelte barn har en adaptiv tilpasning til tross for oppvekst i ugunstige betingelser, vil bidra med viktig informasjon for å kunne hjelpe andre barn som ikke har en like god tilpasning. I denne sammenheng står begrepene risiko og resiliens sentralt.

4.1. Risiko og resiliens

For å kunne forstå resiliensbegrepet, er det viktig å vite hva risiko innebærer. Resiliens er et todimensjonalt begrep som impliserer at man utsettes for motgang (risiko) og at man mestrer den på en positiv måte. Risiko kan derfor forstås som en forutsetning for resiliens (Borge, 2003).

4.1.1. Risiko

Risiko dreier seg om tilstedeværelsen av en eller flere faktorer som øker sannsynligheten for negative utfall. Negative utfall kan eksempelvis dreie seg om psykiske problemer, kriminalitet, interpersonlige og akademiske problemer (Masten, Best & Garmezy, 1990). Barn vil i interaksjon med omgivelsene skape sitt eget individuelle oppvekstmiljø og utløse ulike reaksjoner fra andre. På denne måten kan samme type risiko ha ulik innvirkning på forskjellige barn. Hva som defineres som risiko vil også variere i forhold til barns alder og utviklingsnivå. Risiko dreier seg derfor både om egenskaper ved barnet og forhold i miljøet som kan være risikable og truende for barns utvikling (Borge, 2003). Psykososial risiko viser til forholdet mellom sosiale forhold og individets psykiske fungering. Psykososial risiko

handler om økt sannsynlighet for at barns utvikling ledes inn i et uheldig utviklingsforløp. På denne måten vil alvorlig psykososial risiko være mest skadelig for de mest sårbare barna, siden risikoen forsterker tidligere negative opplevelser snarere enn å lede til ny og mer veltilpasset atferd hos disse barna. I denne sammenheng kan man si at det ikke er risikoen i seg selv som er avgjørende for barns tilpasning, men de mekanismene den aktiverer, både hos individet, i miljøet og i interaksjonen mellom disse (Friendman & Chase- Lindsdale, 2002).

Hvor alvorlig forskjellige risikoforhold er for forskjellige barn kan også variere.

Alvorlighetsgraden kan vurderes ved å spesifisere om risikoen er akutt eller kronisk og i forhold til samspillet mellom ulike risikofaktorer. Disse vurderingene kan gi et inntrykk av alvorret i situasjonen, og dermed hvor realistisk det er å forvente adekvat utvikling hos de som utsettes for risikoen. Selv i små doser kan kronisk risiko (for eksempel fattigdom) være mer truende for barns fungering enn til og med store doser akutt risiko (for eksempel naturkatastrofer). Adekvat utvikling under kronisk risiko er derfor spesielt oppsiktsvekkende (Borge, 2003). I de fleste tilfeller der det forekommer vold i familien, er dette ikke et engangstilfelle. Om ikke selve voldshandlingene er hyppige, kan det skape et emosjonelt klima preget av vedvarende usikkerhet og frykt for når neste episode vil inntreffe. I denne sammenheng vil man derfor ofte klassifisere familievold som kronisk risiko.

Alvorlighetsgraden av risiko kan også vurderes i forhold til om flere risikofaktorer sameksisterer eller virker kumulativt. Når risikofaktorer sameksisterer består de ofte av en serie stressende hendelser, heller enn en enkelhendelse. Kumulativ risiko innebærer at nye problemer legger seg oppå tidligere uløste problemer (Friendman & Chase- Lindsdale, 2002). Når barn lever i familier der voldshendelsene inntreffer kronisk, heller enn sporadisk, i tillegg til at flere risikoforhold er til stede i familien og virker kumulativt, vil sannsynligheten være stor for mistilpassning. For å kunne avgjøre hvilken betydning risiko har for barns senere tilpasning er det derfor nødvendig å vurdere flere forhold. Risikoens type, varighet og alvorlighetsgrad, i tillegg til hvordan barnet selv takler risikoen vil i denne sammenheng være sentralt.

4.1.2. Resiliens

Rutter (referert i Borge, 2003:15) definerer resiliens som: “...prosesser som gjør at utviklingen når et tilfredsstillende resultat, til tross for at barn har hatt erfaringer med situasjoner som innebærer en relativt stor risiko for å utvikle problemer eller avvik”.

Resiliens kan i denne sammenheng forstås som barns relative motstandskraft mot psykososial risiko (som for eksempel familievold). Det fremgår også av definisjonen at resiliens er en eller flere prosesser, og ikke ett personlighetstrekk. Disse prosessene innebærer mekanismer som er operative før, under og etter møtet med den stressende opplevelsen. Det finnes mange typer risiko og mange typer resiliens, ethvert barn i risikozonen må derfor finne sine særegne prosesser som kan gjøre tilværelsen bedre. Et tilfredsstillende resultat vil ikke si at man krever at et barn i risiko skal fungere svært godt for å bli kalt resilient. Moderat til god psykososial fungering kan i denne sammenheng karakteriseres som tilfredsstillende. Begrepet “resiliens” omfatter derfor det komplekse samspillet mellom en person og situasjoner som videre blir avgjørende for utfallet av belastningen på det enkelte mennesket (Waaktaar & Christie, 2000 referert i Borge, 2003).

I følge Masten & Coastworth (1998) bør man gjøre to vurderinger for å skille resilient tilpasning fra andre forhold;

- 1) Har individet blitt utsatt for en potensiell trussel, der trusselen blir oppfattet som utsettelse for alvorlig motgang eller traume (familievold, krig) eller omstendigheter som blir sett på som høy- risiko status (fattigdom, arbeidsledighet)?.
- 2) Som et resultat, er kvaliteten på tilpasningen positiv/adekvat?

Selv om standarder ikke formelt har blitt etablert, brukes ofte fravær av psykopatologi eller mistilpasset atferd som en indikator på resilient tilpasning i et risikomiljø (Masten & Coastworth, 1995 referert i Hughes et al., 2001). Når man skal vurdere resilient tilpasning er det imidlertid også viktig å ta i betraktning at barn ofte viser varierende grad av tilpasning på

tvers av områder. I denne sammenheng kan det være nyttig å definere kompetanse på flere områder og videre dele inn resilient utvikling som en følge av dette. På denne måten kan man for eksempel snakke om sosial resiliens, emosjonell resiliens og akademisk resiliens. Å søke et generelt svar på resilient tilpasning kan i mange sammenhenger være misvisende. I stedet kan det heller være hensiktsmessig å undersøke hvilke prosesser som modererer risikoeffektene i forhold til ulike kompetanseaspekt (Borge, 2003). Prosesser som beskytter og fremmer resilient tilpasning betegnes ofte som beskyttelsesfaktorer eller motstandfaktorer. Begrepene resiliens og beskyttelsesfaktorer kan betraktes som de positive motpartene til begrepene sårbarhet (som betegner et individs mottakelighet for et negativt resultat) og risikofaktorer. Beskyttelsesfaktorer endrer en persons reaksjon på en situasjon som vanligvis kunne føre til mistilpassede resultater. En beskyttelseseffekt er derfor kun tydelig sammen med en risikofaktor (Werner, 1990).

Resiliens har blitt studert på tvers av mange risikofylte situasjoner verden over, blant annet i forhold til krig, naturkatastrofer, fattigdom og familievold (Garmzy, 1985; Haggerty et al., 1994; Rutter, 1990; Wright og Masten, 1997; Zimmerman & Arunkumar, 1994 referert i Masten & Coatsworth, 1998). Resultatene fra disse studiene har vært betydelig konsistente i forhold til å peke på et felles sett av beskyttelsesfaktorer som er assosiert med adekvat utvikling og god psykososial fungering hos barn, på tvers av ulike risikomiljøer. Disse faktorene kategoriseres ofte i individuelle, familiære og samfunnsmessige beskyttelsesfaktorer. Blant disse variablene er det oftest to som blir rapportert som prediktorer for resilient tilpasning hos barn. Dette dreier seg om tilknytning til en omsorgsfull, prososial voksen og adekvat intellektuell fungering hos barnet (Masten & Coatsworth, 1998).

I resten av dette kapittelet vil jeg ta for meg hvilke faktorer som kan virke beskyttende og fremme resilient tilpasning hos barn som opplever familievold. Disse faktorene vil bli diskutert i forhold til individuelle, familiære og samfunnsmessige beskyttelsesfaktorer.

4.2. Individuelle beskyttelsesfaktorer

I et transaksjonsperspektiv blir barns utvikling sett som et resultat av den gjensidige interaksjonen mellom egenskaper ved barn og faktorer i miljøet. Barn vil på denne måten i kraft av sine personlighetstrekk eller karakteristikk være med å skape sitt eget oppvekstmiljø og gjennom det forme de erfaringene som blir gjort. Barn som vokser opp i voldelige familier kan være i risiko for å utvikle problemer på flere områder både akademisk, sosialt, emosjonelt og atferdsmessig. I denne sammenheng kan karakteristikk og egenskaper ved barnet virke beskyttende og forhindre en slik uheldig utvikling. Disse egenskapene blir ofte kalt individuelle beskyttelsesfaktorer og er beskyttelsesfaktorer i barnet. Flere slike faktorer har blitt identifisert, dette dreier seg blant annet om; gode kognitive evner, sosiabilitet og lett temperament, tro på egne evner og høy selvtilit, arvelige disposisjoner og fravær av mentale og fysiske handikap, attraktivt utseende og det å ha spesielle talenter (Heller et al., 1999; Masten & Coatsworth, 1998; Hughes et al., 2001).

4.2.1. Kognitive evner

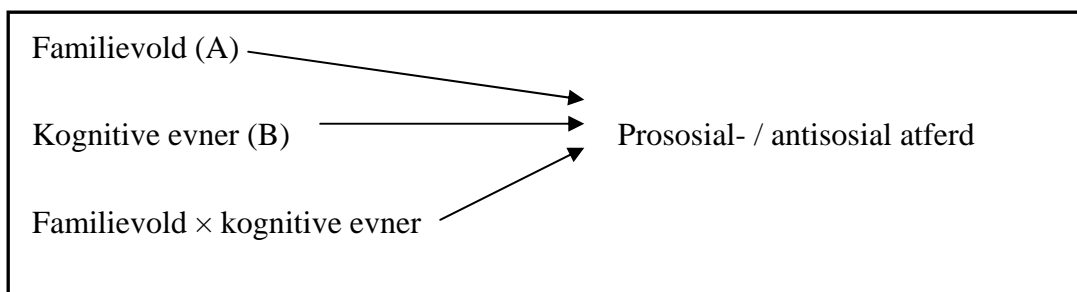
Flere studier har vist at barn som opplever familievold er i risiko for svekket kognitiv fungering på flere områder. Dette dreier seg blant annet om problemer i forhold til hukommelse, oppmerksomhet, leseferdigheter og språkutvikling (Huth-Bocks et al., 2001; Rossman, 2001). På den annen side har det blitt vist at gode kognitive evner kan fungere som en beskyttelsesfaktor mot mistilpassning hos barn som opplever familievold (Masten & Coatsworth, 1998). I denne sammenheng kan kognitive evner betraktes som en modererende faktor i forhold til hvilken effekt familievold har for barn. Gode kognitive evner kan fungere beskyttende, mens svekket kognitiv fungering kan øke risikoen for mistilpassning.

IQ tester blir ofte brukt som et mål på intellektuell fungering. Barn som viser gode prestasjoner på disse testene har også ofte gode informasjonsprosesseringsferdigheter og problemløsningsstrategier. Dette er ferdigheter som kan fremme mestring hos barn som vokser opp under ugunstige forhold. Gode problemløsningsferdigheter kan blant annet bidra til at barn på en mer fleksibel måte kan orientere seg i miljøet og beskytte seg selv mot farlige situasjoner. Mindre gode problemløsningsferdigheter kan derimot føre til at barn har

større problemer med å orientere seg i truende situasjoner og opplever vansker i forhold til å komme frem til konstruktive løsninger i disse situasjonene. Gode kognitive evner kan også bidra til at barn opplever mestring i akademiske sammenhenger og føre til at de trives på skolen. Barn som kommer fra voldelige hjem har ofte lav tro på seg selv og sine evner (Heller et al., 1999). Å føle at man lykkes i skolesammenheng kan derfor fungere beskyttende og øke barns selvtillit. Barn fra voldelige hjem som ikke har så gode kognitive evner, kan derimot oppleve ytterligere nederlag i skolesammenheng og dermed bidra til økt risiko for videre mistilpassning. Liten grad av mestringsfølelse i akademiske sammenhenger kan blant annet føre at barn distanserer seg fra skolen og av den grunn ytterligere isolerer seg fra sosial omgang med andre (Masten & Coatsworth, 1998).

Flere studier har undersøkt forholdet mellom intellektuell fungering og sosial utvikling hos barn (Kandel et al., 1988; Kolvin et al., 1988 referert i Masten & Coatsworth 1998). Resultatene fra disse studiene tyder på at intellektuell fungering virker som en modererende faktor i forhold til utvikling av prososial og antisosial atferd hos barn som vokser opp i risikomiljøer (se figur 12). Kognitive evner kan derfor sies å ha en spesifikk beskyttelses- eller sårbarhetsfunksjon i prosessen som knytter ugunstige forhold til sosial atferd. God kognitiv fungering vil i denne sammenheng fungere som en beskyttelsesfaktor mot utvikling av antisosial atferd og fremme prososial atferd hos barn. Svekket kognitiv fungering kan derimot fungere som en risikofaktor for utvikling av antisosial atferd.

Figur 12: Kognitive evner som modererende faktor for prososial og antisosial atferd

Masten & Coatsworth (1998) viser til en longitudinell undersøkelse utført av Herrenkohl og medarbeidere i 1994, der forskerne vurderte tilpasning hos barn som hadde vært utsatt for familievold fra førskolealder opp til ungdomsskolealder. På bakgrunn av grunnskolelæreres vurdering av barnas atferd på ulike områder (akademisk, sosial, emosjonell og fysisk), ble barna (både mishandlede og ikke- mishandlede) plassert i lavt-, høyt- eller middels fungerende grupper. 88 av 345 (40%) elever ble klassifisert som høyt fungerende. 25 av disse 88 barna levde i familier som var rapportert til barnevernet for vold mot barn eller omsorgssvikt, disse ble derfor betraktet som resiliente. I en oppfølgingsstudie sent i ungdomsalderen klarte forskerne å lokalisere 23 av de 25 barna som ble karakterisert som resiliente og deres familie. Vedvarende resiliens ble definert ved fullført videregående skole. 61% av de barna som ble klassifisert som resiliente på barneskolen oppfylte dette kriteriet. Intellektuell evner kan i denne sammenheng betraktes som en nødvendig faktor for suksess (fullført videregående skole). Resultatene fra denne studien tyder derfor på at gode kognitive evner kan fungere som en beskyttelsesfaktor mot mistilpassning og fremme resiliens hos barn utsatt for familievold.

Selv om det er grunn til å anta at intellektuelle evner var en nødvendig faktor for resilient tilpasning i denne undersøkelsen, er kognitive evner alene ikke nok. Fordi barns atferd i dette studiet ble vurdert med kombinerte skårer på tvers av sosiale, emosjonelle, akademiske og fysiske domener, kan ikke resilient tilpasning knyttes til kognitive evner alene. Selv om gode kognitive evner mest sannsynlig vil bidra til gode skoleprestasjoner, vil kompetent tilpasning på andre områder også kunne bidra til dette. For eksempel kan barn med gode sosiale ferdigheter vekke positive reaksjoner fra andre, som igjen bidrar til at de blir likt av andre og får venner. Dette kan videre føre til at de trives på skolen og av den grunn gjør det bedre på skolen, enn hvis de ikke hadde hatt gode sosiale ferdigheter. Bruk av kombinerte skårer på tvers av domener for å vurdere resiliens hos barn, gir derfor ikke et nøyaktig bilde av hva som fører til resilient tilpasning (Hughes et al., 2001).

4.2.2. Selvoppfatning, selvtillit og tro på egne evner

Selvoppfatning dreier seg om en persons oppfatning, holdning, følelse eller tro om seg selv og egen kompetanse på bakgrunn av de vurderingene han eller hun foretar av seg selv.

Selvtillit er et overlappende begrep, men kan i tillegg handle mer om det å akseptere seg selv og godkjenne eller sette pris på at man er den man er (Schaffer, 1999). Positiv selvoppfattelse, høy selvtillit og tro på egne evner er egenskaper ved barn som har blitt relatert til resilient tilpasning hos barn som opplever familievold (Heller et al., 1999).

Heller et al., (1999) refererer til en studie utført av Moran & Eckenrode i 1992, der forskerne undersøkte selvtillit i en gruppe barn som hadde vært utsatt for fysisk vold og omsorgssvikt i familien. Resultatene fra dette studiet viste at barns nivå av selvtillit hadde en modererende effekt i forhold til utvikling av depressive symptomer. Dette ble vist ved at barn med høy selvtillit viste færre depressive symptomer enn de som hadde lavere selvtillit. Nivå av selvtillit påvirket ikke nivå av depresjon i kontrollgruppen. På denne måten kan høy selvtillit fungere som en beskyttelsesfaktor mot depresjon i hos barn som har vært utsatt for fysisk vold og omsorgssvikt i familien. I dette studiet fant forskerne også at barnas indre kontrollplassering (internal locus of control) påvirket nivå av depresjon i utvalget. Personer med indre kontrollplassering tenderer til å forklare egne handlinger med utspring i personlige egenskaper, de tar ansvar for handlingene og opplever kontroll over eget liv og skjebne. Resultatene fra studiet viste at indre kontrollplassering for gode hendelser og høy selvtillit virket dempende for depressive symptomer i utvalget. Barna som derimot ikke tok ansvar for de gode tingene som skjedde med dem og i tillegg hadde lav selvtillit, hadde de høyeste skårene for depressive symptomer. Videre fant man ingen signifikant sammenheng mellom kontrollplassering for negative hendelser og skårer på depresjon. En positiv vurdering av seg selv og sine evner, kombinert med følelse av kontroll over eget liv, kan i denne sammenheng antas å beskytte barn mot mange av de negative meldinger de ofte utsettes for i et hjemmemiljø preget av vold.

Ego resiliens og ego kontroll har også blitt assosiert med resiliens hos barn som opplever familievold. Ego resiliens dreier seg om evnen et individ har til å modifisere sitt nivå av ego kontroll i respons til miljøet. Ego kontroll refererer til hvor sårbare individer er i forhold til sitt miljø. Personer med ego- overkontroll er i stand til å avpasse sine impulser og isolere seg fra distraksjon i miljøet. Personer med ego- underkontroll er ikke i stand til å styre sine emosjoner og er sårbare i forhold til miljøet, da spesielt til stressorer i miljøet. De ulike

formene for ego kontroll kan på forskjellige måter fungere beskyttende mot mistilpassning for barn som opplever familievold (Heller et al., 1999). Cicchetti og medarbeidere undersøkte i en studie fra 1993, ego resiliens og ego kontroll hos barn. Forskerne fant her at ego overkontroll var relatert til adaptiv fungering hos barn eksponert for familievold. En slik sammenheng ble ikke funnet hos barn som ikke hadde vært utsatt for vold i familien. Disse forskjellene understreker den betydningen ego kontroll kan ha som beskyttelsesfaktor for barn som utsettes for familievold. Resultatene viste videre at ego resiliens var relatert til adekvat tilpasning for begge gruppene. Karakteristisk for et individ med høy ego resiliens og høy ego kontroll (overkontroll) er evnen til å være reflektert, utholdende, pålitelig, ha mange planer og være avslappet. Karakteristisk for et individ med høy ego resiliens og ego underkontroll er at de er emosjonelt ekspressive, selvsikre, nysgjerrige, energiske og ”rett på sak”. Det har blitt argumentert for at barn med høy ego resiliens og ego overkontroll er i besittelse av egenskaper som kan beskytte dem mot mistilpassning og bidra til adekvat tilpasning i et familiemiljø preget av vold. Barn med høy ego resiliens og ego underkontroll som utsettes for familievold, kan derimot ha egenskaper som vekker mer oppmerksomhet og negative reaksjoner fra andre. Dette er egenskaper som videre kan bidra til økt risiko for konfrontasjoner og konflikter, som igjen kan øke stressnivået i familier der det forekommer vold og øke sannsynligheten for mistilpassning hos barn (Heller et al., 1999).

4.2.3. Sosiabilitet og lett temperament

I et interaksjonsperspektiv vil egenskaper ved barn i gjensidig interaksjon med faktorer i miljøet være avgjørende for om et barn har adekvat eller mistilpasset utvikling. Temperamentsmessige forskjeller hos barn vil derfor vekke ulike reaksjoner fra omgivelsene og påvirke måten andre forholder seg til dem på. Forskjeller i barns temperament kan også påvirke deres valg av aktiviteter og miljøer, og på denne måten bidra til at barn er med på å skape sitt eget oppvekstmiljø. Utadvendte og åpne barn kan for eksempel søke mer kontakt med andre enn sjenerte og engstelige barn. Dette kan videre føre til at enkelte barn får mer sosiale erfaring enn andre. Å ha et sosialt, imøtekommende og ”lett” temperament utløser ofte flere positive reaksjoner fra andre, i tillegg kan det lette mestringsstrategier og problemløsningsferdigheter hos barn (Rutter & Rutter, 1997). Positive temperamentsmessige egenskaper ved barn har i denne sammenheng blitt knyttet til resilient tilpasning for barn som opplever vold i familien (Heller et al., 1999; Masten & Coatsworth, 1998).

I barnets interaksjon med omsorgsgivere vil også temperamentsmessige egenskaper ved barnet være med å påvirke det samspillet som etableres. Disse egenskapene kan videre få betydning for kvaliteten på det tilknytningsforholdet som utvikles. Et kaotisk og stressende hjemmemiljø karakteriserer ofte familier der det forekommer vold. I denne sammenheng kan barn med et irritabelt og hissig temperament tenkes å tilføre ytterligere stress i familien. Som en konsekvens kan det oppstå forstyrrelser i samspillet mellom barn og omsorgspersoner, som videre kan øke risikoen for utvikling av utrygg tilknytning. Barn med positive, sosiale og tålmodige temperamentstrekk kan i denne sammenheng tenkes å fungere beskyttende, i form av at det ikke tilfører ytterligere stress i familiesamspillet. Å ha et lett temperament vil derfor kunne øke sannsynligheten for etablering av trygg tilknytning og på den måten bidra til å fremme resilient tilpasning (Smith, 2002).

4.2.4. Andre egenskaper ved barnet

Andre egenskaper ved barn har også blitt relatert til resilient tilpasning hos barn i risiko. Organiske forhold knyttet til arv, svangerskap og fødsel slår ofte ut som en signifikant faktor i de fleste resiliensstudier. Barn med resilient tilpasning skiller seg ofte ut ved fravær av arvelig belastning i slekten, kombinert med en robusthet som gir gode sosiale ferdigheter, samt gode intellektuelle ressurser. Fravær av organiske skader knyttet til svangerskap og fødsel viser seg også gjennomgående å være beskyttelsesfaktorer mot senere belastninger i oppvekst og voksenlivet (Waaktaar & Christie, 2000). Faktorer ved barnet som fravær av fysiske og mentale handikap, samt det å ha et attraktivt utseende eller spesielle talenter har også blitt assosiert med bedre tilpasning hos barn som utsettes for vold i familien (Hughes et al., 2001; Masten & Coatsworth, 1998).

4.3. Familiære beskyttelsesfaktorer

Flere faktorer knyttet til familiemiljøet har vist seg å virke beskyttende og fremme adekvat tilpasning hos barn som opplever familievold. God tilknytning til minst en av foreldrene og foreldres omsorgskompetanse er faktorer som har vist seg å være av avgjørende betydning i denne sammenheng. I tillegg har også positive familieforandringer og sosioøkonomisk status blitt knyttet til resiliert tilpasning hos barn som opplever vold i familien (Crittenden & Ainsworth, 1989; Levendosky & Graham-Bermann, 2001; Masten & Coatsworth, 1998).

4.3.1. Tilknytning

Tilstedeværelsen av minst en omsorgsgiver som tilbyr sensitiv og responsiv omsorg, samt etablering av et trygt tilknytningsforhold mellom barn og omsorgsgiver, har vist seg å fungere som en beskyttelsesfaktor mot mistilpassing hos barn som opplever familievold (Heller et al., 1999; Hughes et al., 2001; Masten & Coatsworth, 1998). Det tilknytningsforholdet som etableres i tidlig alder antas blant annet å ha betydning for barns kognitive fungering og problemløsningsferdigheter (Rossman, 2001), emosjonsregulering og forståelse av emosjonelle uttrykk (Cassidy, 1994 referert i Smith, 2002) og oppfattelse av sosiale relasjonsforhold (Schaffer, 1999). Et trygt tilknytningsforhold kan derfor antas å fremme resiliert tilpasning på flere områder i barns utvikling.

Masten & Coatsworth (1998) går så langt som å hevde at det tilknytningsforholdet som etableres mellom barn og omsorgsgivere er så grunnleggende og universelt, at fravær av tilknytningsatferd ofte oppstår når det er noe fundamentalt galt, enten ved individet eller i miljøet. Dette vil videre kunne føre til høy risiko for mistilpassning. Utvikling av gode tilknytningsforhold tidlig i livet vil derfor utgjøre et meget viktig fundament for barns videre utvikling. I tillegg fungerer dette tilknytningsforholdet som en viktig beskyttelsesfaktor mot mistilpassning hos barn i risikomiljøer. Å fremme utvikling av trygge tilknytningsforhold mellom barn og omsorgspersoner er derfor en viktig oppgave når tiltak skal settes i verk for å fremme barns utvikling i familier der det forekommer vold.

I en studie (Herrenkohl et al., 1994 referert i Heller et al., 1999) undersøkte forskerne sammenhengen mellom barn som hadde vært offer for fysisk vold i familien og kvaliteten på deres tilknytningsforhold til omsorgsgivere. Resultatene viste at de barna som hadde et trygt tilknytningsforhold til en av foreldrene ved 12 og 18 mnd, utviklet signifikant færre problemer og hadde bedre generell tilpasning enn de barna som hadde utrygge tilknytningsforhold. Forskerne antok i denne sammenheng at det å oppleve kontinuerlig god omsorg fra en av foreldrene bidro til at barna i større grad utviklet tillit til støtte fra andre, oppfattet seg selv som verdifull og opplevde mer mestring i miljøet. På denne måten kan trygge tilknytningsforhold fungere som en beskyttelsesfaktor mot senere mistilpassning.

4.3.2. Foreldrenes omsorgskompetanse

”The Family Disruption Hypothesis” viser hvordan familievold både direkte og indirekte kan påvirke barns tilpasning. Indirekte vil denne påvirkningen ofte skje gjennom den virkningen volden har på foreldrene og deres omsorgskompetanse. Flere studier har vist at ulike aspekter ved foreldres omsorgskompetanse enten kan bidra til økt risiko for mistilpassning, eller virke beskyttende og fremme resilient tilpasning hos barn som utsettes for familievold (English et al., 2003; Huth-Bocks et al., 2001; Salzinger, 2002).

Faktorer som omsorgspersonenes mentale helse (English et al., 2003; Huth-Bocks et al., 2001), stressnivå i familien (Salzinger, 2002) og omsorgspersonenes opplevelse av støtte fra andre (Levendosky & Graham-Bermann, 2001), har vist seg å være signifikant relatert til kvaliteten på foreldres omsorgskompetanse. I denne sammenheng vil god psykologisk fungering og høy grad av opplevd sosial støtte hos omsorgsgiver, samt et lavt stressnivå i familien, kunne fremme foreldrenes omsorgskompetanse. Dette kan videre virke beskyttende og fremme resilient tilpasning hos barn som opplever familievold, i form av bedre kvalitet på den omsorgen de mottar fra omsorgspersonene.

Foreldres oppdragsstil har også blitt funnet å ha betydning for barns utvikling. I denne sammenheng har en autoritativ oppdragsstil hos foreldre blitt relatert til høyere selvtillit og bedre kognitiv- og sosial fungering hos barn utsatt for familievold (Masten &

Coatsworth, 1998). En autoritativ oppdragsstil er karakterisert ved høy grad av responsivitet og varme fra foreldrene, kombinert med høy grad av kontroll og gjensidighet i forhold til krav, rettigheter og ansvar mellom barn og voksne (Evenshaug & Hallen, 2000). Denne oppdragerstilen har blitt assosiert med resilient tilpasning hos barn utsatt for familievold. I tillegg har den blitt funnet å fungere som en beskyttelsesfaktor mot antisosial atferd hos barn som utsettes for et høyt nivå av psykososial risiko (Masten & Coatsworth, 1998). Her er det imidlertid viktig å ta i betraktning kulturelle variasjoner. Ulike kulturer vil i stor grad variere i syn på hva som oppfattes som god barneoppdragelse og dertil hva som karakteriseres som adekvat tilpasning hos barnet. En autoritativ oppdragerstil har særlig i vestlige kulturer blitt assosiert med resilient tilpasning hos barn utsatt for familievold.

4.3.3. Andre forhold

Andre familiære faktorer som har vist seg å fremme resiliens hos barn som opplever familievold er blant annet; positive familieforandringer, familiens økonomi og foreldes arbeidssituasjon (Heller et al., 1999; Hughes et al., 2001). Positive familieforandringer kan for eksempel dreie seg om at familien flytter fra den voldelige personen, at den voldelige personen flytter fra familien eller at det blir omsorgsovertakelse for barnet. På denne måten skjermes barnet fra de voldelige omgivelsene og sannsynligheten øker for bedre tilpasning hos barn (Heller et al., 1999). Intervensjon som for eksempel familierapi, nettverksbygging, støttekontaktordninger eller at den voldelige personen får terapi, kan også føre til positive familieforandringer når tiltakene fungerer og har positiv effekt for familien. God økonomi i familien og fravær av arbeidsledighet har også blitt assosiert med bedre tilpasning hos barn i voldelige familier. Disse effektene kan tenkes å ha en indirekte virkning på barns tilpasning, gjennom den påvirkningen det har for familiens generelle fungering. Da spesielt i forhold til omsorgspersonenes velvære og ved at de ikke bidrar til å øke stressnivået i familien (Masten & Coatsworth, 1998).

4.4. Samfunnsmessige beskyttelsesfaktorer

I lys av Bronfenbrennes økologiske modell inngår barn i et komplekst samspill med flere ulike miljøer som de mer eller mindre aktivt er en del av. I barnets primære miljø befinner familien seg og vil naturligvis i stor grad påvirke barns utvikling på flere områder. Når dette miljøet svikter eller ikke er i stand til å fremme barns utvikling på en adekvat måte, er det av stor betydning at andre miljøer kan fungere kompensere for disse svakhetene. Flere faktorer i barns utvidede miljø har blitt funnet å beskytte mot mistilpassning og fremme resilient tilpasning hos barn utsatt for familievold. Dette dreier seg blant annet om; tilknytning til minst en prososial voksen, det å ha prososiale venner, ha et strukturert og trygt skolemiljø, være medlem i organisasjoner eller religiøse miljøer og delta på fritidsaktiviteter (Heller et al., 1999; Hughes et al., 2001; Masten & Coatsworth, 1998).

4.4.1. Tilknytning til en prososial voksen

I familier der det forekommer vold, kan barns behov for trygghet, stabilitet og omsorg være i fare for ikke å bli tilfredsstilt på en adekvat måte. Som en følge, kan etablering av trygge tilknytningsforhold være problematisk. Særlig i disse tilfellene kan barns forhold til andre prososiale voksne utenfor hjemmet fungere beskyttende og fremme resilient tilpasning (Heller et al., 1999). En omsorgsfull bestemor, lærer, fotballtrener eller venn av familien kan for eksempel i denne sammenheng fungere som et foreldersubstitutt. I tillegg til å vise omsorg og emosjonell støtte, kan disse bidra med oppfølging og hjelp til praktiske gjøremål, samt fungere som gode rollemodeller og veiledere for barnet.

4.4.2. Venner

Å bli godt likt av andre, samt det å ha en eller flere nære venner har også blitt knyttet til resilient tilpasning hos barn i risiko (Masten & Coatsworth, 1998). Gode venneforhold kan virke beskyttende på flere måter. I tillegg til å bidra med emosjonell støtte, har prososiale venneforhold blitt assosiert med bedre skoleprestasjoner, høy selvtillit, fravær av antisosial atferd og bedre mental helse hos barn som opplever familievold (Parker et al., 1995 referert i Masten & Coatsworth, 1998). Det å ha venner har også vist seg å hjelpe barn å tilpasse seg

nye skoler og klasser. Overgang fra for eksempel barneskole til ungdomsskole blir ofte oppfattet som skremmende for mange, gode venneforhold kan i denne sammenheng virke støttende og lette slike overganger (Heller et al., 1999).

4.4.3. Strukturert og trygt skolemiljø

Barns positive skoleopplevelser har også blitt knyttet til resiliens hos barn som opplever familievold (Masten & Coatsworth, 1998). Barn som opplever kaos og uforutsigbarhet i hjemmet, kan ofte betrakte skolen som et trygt tilholdssted der de får en pause fra alt det vanskelige hjemme. I tillegg kan det å oppleve mestring i skolesammenheng føre til positiv selvoppfating og økt følelse av kontroll over egen tilværelse (Heller et al., 1999). Et godt skolemiljø kan videre bidra til at barn får venner og utvikler gode tilknytningsforhold til prososiale voksne utenfor hjemmet, som for eksempel en lærer eller helsesøster.

4.4.4. Andre forhold

Medlemskap i organisasjoner, tilknytning til religiøse miljøer, deltagelse på fritidsaktiviteter, samt det å ha en hobby har også blitt identifisert som beskyttelsesfaktorer for barn i voldelige familier (Egeland et al., 1993 referert i Heller et al., 1999). Å føle tilhørighet, bli akseptert og få vist sine talenter kan bidra til økt selvtillit og mestringsfølelse hos barn. I tillegg kan deltagelse på ulike aktiviteter bidra til at barn får venner og opplever voksne som positive rollemodeller.

4.5. Hvordan kan man fremme god utvikling hos barn som opplever familievold?

Barn som opplever vold i familien utsettes for en mengde ulike risiko- og beskyttelsesfaktorer. For å kunne forstå hvorfor noen barn har en bedre utvikling enn andre, er det viktig å finne ut hvordan disse faktorene virker sammen. Selv om studier har vært betydelig konsistente i å identifisere ulike faktorer som potensielt kan fungere beskyttende

og fremme resilient tilpasning hos barn i risiko, er det imidlertid flere forhold som må tas i betraktning.

Mistilpassning eller resilient utvikling kan som regel ikke knyttes til spesifikke risiko- eller beskyttelsesfaktorer. Hvor mange risikofaktorer som er til stede samtidig og eventuelt hvilken kumulativ effekt dette kan ha vil her være relevant. Dette vil også være tilfellet i forhold til hvor mange og hvilke beskyttelsesfaktorer som er til stede. Det sentrale i denne sammenheng er imidlertid ikke å identifisere ulike risiko- og beskyttelsesfaktorer for å måle de opp mot hverandre. Mer relevant er det å identifisere de underliggende tilpasningsprosessene som disse faktorene påvirker, enten positivt eller negativt (Heller et al., 1999).

Masten & Coatsworth (1998) hevder at barn som har en resilient tilpasning ikke er i besittelse av mystiske eller unike kvaliteter. De har heller klart å opprettholde grunnleggende beskyttelsesprosesser som generelt fremmer tilpasning og er felles for alle mennesker. Sentralt i denne sammenheng er prosessene som omhandler barns tilknytning, kognisjon og selvregulering av emosjoner og atferd. Normalt har disse prosessene nok styrke til å opprettholde god utvikling, til tross for relativt ugunstige forhold. Hvis et barn derimot blir utsatt for så stor risiko at disse prosessene blir alvorlig skadet eller overgår mestringskapasiteten til barnet, vil det være alvorlig risiko for mistilpassning.

Om barn som opplever familievold har en resilient tilpasning må også vurderes i forhold til barnets alder og utviklingsnivå. Som en følge av at barn vokser og utvikler seg vil kravene som stilles til kompetent tilpasning være forskjellig mellom yngre og eldre barn. Hvilke risiko- og beskyttelsesfaktorer som vil være relevant for resilient tilpasning vil derfor også variere i forhold til barns alder og utviklingsnivå. I tillegg er det viktig å ta i betraktning kulturelle faktorer når man skal vurdere resiliens hos barn. Hva som oppfattes som adekvat utvikling vil variere mellom ulike kulturer. Dette har videre betydning for hvilke faktorer som enten fremmer eller hemmer utviklingen og hva som karakteriseres som resilient tilpasning (Friedman & Chase-Linsdale, 2002).

For å kunne fremme god tilpasning hos barn som opplever familievold er det derfor viktig å ta i betraktning flere forhold. Ingen familier er like og hva som bidrar til resilient tilpasning vil derfor også variere mellom barn og familier. Egenskaper ved foreldre og barn, familiens generelle fungering og faktorer i miljøet vil påvirke hvilke beskyttelses- og risikofaktorer som enten fremmer eller hemmer barnets utvikling. Barn kan også vise varierende grad av kompetanse på tvers av domener i utviklingen. Et barn som viser god utvikling på det kognitive området, kan for eksempel ha problemer på det emosjonelle eller sosiale området. Hvordan de ulike områdene påvirker hverandre vil derfor være av betydning for om et barn blir betraktet som resilient eller ikke.

Å finne et generelt svar på hva som fremmer god utvikling hos barn som opplever familievold, vil som en konsekvens av disse forholdene derfor være problematisk. Et nyttig utgangspunkt er allikevel å vurdere hvordan ulike faktorer påvirker de sentrale tilpasningsprosessene felles for utviklingen til de fleste barn. Sentralt i denne sammenheng er å redusere eller nøytralisere risikofaktorer som potensielt kan skade disse systemene. Eller styrke faktorer som kan virke beskyttende og fremme disse prosessene. For eksempel er barn som vokser opp i voldelige familier i risiko for å utvikle inadekvate tilknytningsforhold til omsorgsgivere. Dette kan videre ha negative konsekvenser for barns videre utvikling på flere områder. I denne sammenheng blir det derfor sentralt å identifisere faktorer som kan virke beskyttende mot en slik mistilpassning. Tilknytning til en annen prososial voksen kan tenkes å fungere kompensere i dette tilfellet. Å styrke et slikt forhold blir derfor viktig for å fremme barns utvikling i denne sammenheng.

4.6. Kapitteloppsummering

Som vist i kapittel 3 er barn som opplever familievold i betydelig risiko for å utvikle problemer på flere områder. En betydelig andel av barn som vokser opp i voldelige hjemmemiljøer vil imidlertid ikke vise en slik mistilpassning. I denne sammenheng står begrepet resiliens sentralt. Resiliens dreier seg om at barn har en adekvat utvikling til tross for at de har hatt erfaringer som innebærer relativt stor risiko for å utvikle problemer. Risiko

kan i denne sammenheng forstås som en forutsetning for resiliens. For å vurdere hva som kjennetegner barn med resilient tilpasning, er det viktig å identifisere faktorer som kan virke beskyttende og fremme barns utvikling i risikofylte miljøer. På tvers av risikofylte situasjoner verden over har forskere klart å identifisere et sett av beskyttelsesfaktorer som fremmer utviklingen hos de fleste barn. Disse faktorene kategoriseres ofte som individuelle, familiære og samfunnsmessige beskyttelsesfaktorer.

Individuelle beskyttelsesfaktorer som kan fremme resiliens hos barn utsatt for familievold er karakteristikk og egenskaper ved barnet. Dette dreier seg blant annet om gode kognitive evner, høy selvtillit og tro på egne evner, samt det å ha et lett temperament. I tillegg har fravær av fysiske og mentale handikap, det å ha spesielle talenter eller et attraktivt utseende også vist seg å være egenskaper ved barn som kan virke beskyttende mot mistilpassning.

Flere faktorer ved familiemiljøet har også vist seg å beskytte barn mot mistilpassning og fremme adekvat utvikling hos barn som utsettes for familievold. Etablering av et trygt tilknytningsforhold til minst en omsorgsperson er i denne sammenheng sentralt. Dette kan virke positivt for barns videre tilpasning på flere områder; både kognitivt, sosialt og emosjonelt. God kvalitet på foreldres omsorgskompetanse har også vist seg å påvirke barns utvikling positivt. God mental helse og høy grad av opplevd sosial støtte hos omsorgsgiver, samt lavt et lavt stressnivå i familien er faktorer som har vist seg å fremme foreldres omsorgskompetanse. Andre familiære faktorer som har vist seg å beskytte barn mot mistilpassning er god økonomi i familien, fravær av arbeidsledighet og positive familieforandringer.

Beskyttelsesfaktorer har også blitt identifisert i en større samfunnsmessig kontekst. Sentralt i denne sammenheng er barns tilknytning til en prososial voksen utenfor hjemmet, det å ha en eller flere nære venner, samt å ha et trygt og godt skolemiljø. I tillegg kan medlemskap i ulike organisasjoner eller religiøse miljøer og det å delta på fritidsaktiviteter fremme resilient tilpasning hos barn som opplever familievold.

For å fremme resilient tilpasning hos barn utsatt for familievold er det flere forhold som må tas i betraktning. Ulike risiko- og beskyttelsesfaktorer vil være til stede og påvirke barn forskjellig. Avhengig av barnets utviklingsnivå og alder, samt den kulturelle konteksten barnet befinner seg i, vil det være store variasjoner i forhold til hva som vil fremme resilient tilpasning hos forskjellige barn. I denne sammenheng er det derfor viktig å vurdere hvordan ulike faktorer i barns liv påvirker sentrale tilpasningsprosesser felles for de fleste barn, enten positivt eller negativt. Disse prosessene dreier seg om barns tilknytning, kognisjon og selvregulering av emosjoner og atferd. Viktig i denne sammenheng er å redusere eventuelle faktorer som kan skade disse prosessene og fremme forhold som kan beskytte disse prosessene.

5. Oppsummering og konklusjon

5.1. Oppsummering

I denne oppgaven har jeg prøvd å besvare problemstillingen ”Hvilke konsekvenser kan det ha for barn å vokse opp i et voldelig familiemiljø?”.

For å besvare problemstillingen klargjør jeg først sentrale begreper. Hva som menes med risiko og kausale årsaksforhold er her relevant. Generelt kan man si at risiko dreier seg om tilstedeværelse av en eller flere faktorer som øker sannsynligheten for et negativt utfall. Forenklet kan man si at kausale årsaksforhold dreier seg om forholdet mellom årsak og virkning. I studier som undersøker effekten av familievold vil man imidlertid sjelden komme frem til at en årsak kan predikere spesifikke konsekvenser. Det er derfor viktig å identifisere faktorer som kan virke medierende eller modererende i denne sammenheng.

Mediatorvariabler er faktorer som forekommer mellom risikofaktorer og utfall, og kan på den måten formidle effekten av risikofaktoren på utfallet. Moderatorvariabler derimot spesifiserer for hvem eller under hvilke betingelser en annen variabel vil ha en effekt på utfallet.

Bronfenbrenners økologiske modell danner et godt utgangspunkt for å kunne forklare den komplekse påvirkningen som finner sted mellom barn, familie og samfunnet rundt. Hvilke konsekvenser familievold kan ha for barn er ikke kun bestemt av det som skjer innenfor ”husets fire vegger”. Det er også viktig å ta i betraktning at faktorer i miljøet og i den kulturelle konteksten generelt. Hovedfokus rettes imidlertid mot familien i denne oppgaven. ”The Family Disruption Hypothesis” forklarer hvordan familievold kan ha negative konsekvenser for barn både direkte og indirekte. Direkte dreier dette seg om den fysiske fare og frykt barn opplever når de utsettes for vold i familien. Indirekte dreier dette seg om den virkningen volden har på foreldrene, ofte i form av fravær av adekvat omsorg for barna og svekket generell familiefungering. Både samfunnet rundt og barnets familie vil i stor grad påvirke hvilke konsekvenser det kan ha for barn å oppleve familievold. Det er imidlertid

også viktig å ta i betraktning hvordan barn selv aktivt er med på å skape sitt eget oppvekstmiljø. Et dynamisk transaksjonsperspektiv kan derfor bidra til å forklare den gjensidige interaksjonen som finner sted mellom barn og dets omgivelser. Her blir barns utvikling sett på som et produkt av en kontinuerlig dynamisk interaksjon mellom barnet, dets erfaringer i familien og i den sosiale konteksten.

Studier har vist at barn som opplever familievold er i betydelig risiko for å utvikle alvorlige problemer på flere områder; både kognitivt, emosjonelt, atferdsmessig og sosialt. Det er allikevel vanskelig å peke på et felles sett av konsekvenser som familievold kan ha for barn. Individuelle, miljømessige og situasjonsbetingende faktorer påvirker og er avgjørende for hvordan og i hvilken grad forskjellige barn utvikler problemer. Forskere har imidlertid identifisert tre tilpasningsprosesser de mener spiller en sentral rolle i utviklingen til de fleste barn. Dette dreier seg om barns tilknytningsforhold, kognisjon og selvregulering av emosjoner og atferd. Forstyrrelser i en eller flere av disse prosessene antas å øke risikoen for mistilpassning hos barn. Studier har vist at barn som opplever familievold er i betydelig risiko for å utvikle problemer knyttet til disse prosessene.

De tidlige tilknytningsforholdene som etableres mellom barn og omsorgsgivere antas å ha stor betydning for barns videre utvikling på flere områder. Studier har vist at barn som opplever vold i familien oftere har utrygg tilknytning til omsorgsgivere enn andre barn. Dette kan blant annet ha negative konsekvenser for barns sosiale utvikling og selvoppfatning. Å vokse opp i et voldelig hjemmemiljø kan også ha betydning for barns kognitive utvikling. Inadekvate interaksjonserfaringer med omsorgsgivere kan føre til problemer både i forhold til hjernens utvikling og barns evne til å bearbeide informasjon. I tillegg antar man at barns verbale ferdigheter kan bli svekket som en konsekvens av at foreldre i liten grad klarer å etablere et intellektuelt stimulerende hjemmemiljø i familier der det forekommer vold.

Å oppleve vold i hjemmet kan ha konsekvenser for barns emosjonsregulering. Dette viser seg i form av at disse barna ofte er forsinket eller mindre kompetente på flere områder i den emosjonelle utviklingen. Særlig i forhold til utvikling av empati og prososial kan barn utsatt

for familievold være mindre kompetente. Følelser som skam, skyld og angst er karakteristisk for barn som opplever familievold, disse følelsene kan øke risikoen for utvikling av internaliserte og eksternaliserte problemer hos barn. I tillegg viser undersøkelser at barn som opplever vold i familien er i betydelig risiko for å utvikle posttraumatisk stresslidelse. En rekke studier har også konkludert med at det å oppleve familievold i betydelig grad kan bidra til utvikling av problematferd hos barn, både eksternaliserte og internaliserte. Eksternaliserte problemer dreier seg hovedsakelig om utagerende atferd, mens internaliserte problemer dreier seg om emosjonelle vansker som depresjon og engstelse. Alvorlighetsgrad og frekvens av den volden barn opplever, samt barns egne opplevelser av volden, antas å være faktorer som påvirker hvilke problemer barn utvikler. Til tross for uenighet i litteraturen, viser de fleste studier at jenter generelt har dårligere tilpasning og viser flere problemer enn gutter som har opplevd vold i hjemmet.

Selv om barn som opplever familievold er i risiko for å utvikle problemer på flere områder, vil en betydelig andel ikke vise tegn til mistilpassning. Disse barna karakteriseres ofte som resiliente. Resiliens dreier seg om at barn har en adekvat utvikling til tross for erfaringer som innebærer en betydelig risiko for å utvikle problemer. Forskere har identifisert et sett av beskyttelsesfaktorer de mener kan være med å redusere eller nøytralisere eventuelle negative konsekvenser av det å oppleve familievold. Dette dreier seg om individuelle, familiære og samfunnsmessige beskyttelsesfaktorer. Individuelle beskyttelsesfaktorer som kan fremme resilient tilpasning hos barn utsatt for familievold dreier seg blant annet om; gode kognitive evner, høy selvtillit og tro på egne evner, samt det å ha et lett temperament. Familiære beskyttelsesfaktorer dreier seg om det å ha trygg tilknytning til minst en av foreldrene og god kvalitet på foreldrenes omsorgskompetanse. Samfunnsmessige beskyttelsesfaktorer omhandler blant annet tilknytning til en prososial voksen utenfor hjemmet, det å ha venner, et trygt og strukturert skolemiljø, samt det å delta på fritidsaktiviteter eller være med i organisasjoner.

Det er imidlertid flere forhold som må tas i betraktning når man skal vurdere om ulike beskyttelsesfaktorer kan fremme barns utvikling i voldelige familier. Hvilke risiko- og beskyttelsesfaktorer som er til stede, samt hvordan disse påvirker hverandre og barns

utvikling vil variere mellom familier og barn. Det er derfor i denne sammenheng sentralt å vurdere hvordan de sentrale tilpasningsprosessene, tilknytning, kognisjon og selvregulering av emosjoner og atferd, påvirkes av disse faktorene. For å fremme barns utvikling i voldelige familier er det viktig å styrke faktorer som kan virke beskyttende for disse prosessene. Ved å fremme beskyttelsesfaktorer, kan man på denne måten redusere eller nøytralisere de eventuelt skadelige effektene risikoforhold kan ha for barn.

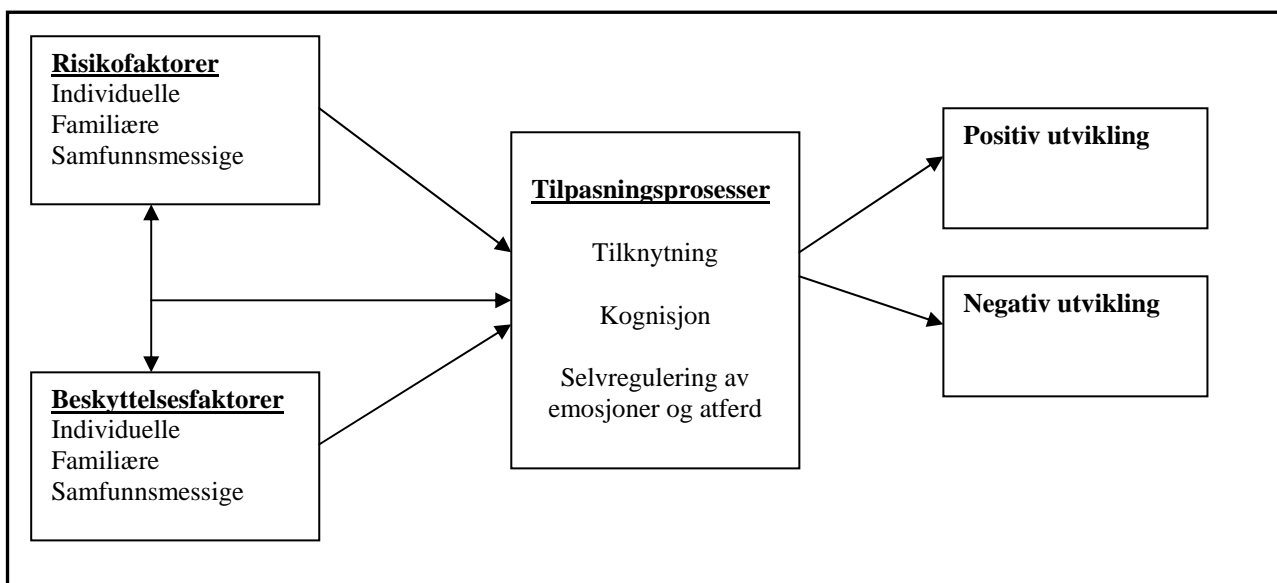
5.2. Konklusjon

Det er grunn til å konkludere med at det å vokse opp i et voldelige hjemmemiljø kan ha alvorlige negative konsekvenser for barn. Både kognitivt, emosjonelt, atferdsmessig og sosialt er disse barna i risiko for å utvikle problemer. Det er imidlertid ikke slik at alle barn som utsettes for familievold vil utvikle problemer på disse områdene. Individuelle, familiære og situasjonsbetingende faktorer bidrar til at det er vanskelig å si noe generelt om hvilke konsekvenser det kan ha for barn å vokse opp i voldelige familier. Faktorer ved selve voldshendelsene, som alvorlighetsgrad og frekvens, vil påvirke barn og familier forskjellig og bidra til disse vanskene. I tillegg vil ulike risiko- og beskyttelsesfaktorer være til stede i forskjellige barns liv. Hvilke konsekvenser disse vil føre til for barn vil være avhengig av individuelle karakteristikk ved barnet, faktorer i familien og i samfunnet generelt. Med disse forholdene tatt i betraktning vil det derfor være store variasjoner i forhold til hvilke konsekvenser familievold kan ha for barn. Det er allikevel slik at barns tilknytningsforhold, deres kognisjon og deres evne til å regulere egne emosjoner og atferd, er sentrale tilpasningsprosesser som påvirker utviklingen til de fleste barn. Hvis disse prosessene blir alvorlig svekket eller skadet er barn i betydelig risiko for mistilpassing. Etter gjennomgang av studier på området tyder resultatene på at barn som opplever familievold utsettes for påvirkninger som øker risikoen for at disse prosessene påvirkes negativt.

Fordi det å vokse opp i et voldelig hjemmemiljø innebærer en risikoøkning for at sentrale tilpasningsprosesser enten kan bli betydelig svekket eller skadet, kan dette ha alvorlige negative konsekvenser for barn. Om dette fører til mistilpassing hos barn på ulike områder vil imidlertid være avhengig av hvilke beskyttelsesfaktorer som er til stede i forskjellige barns liv. Faktorer som beskytter de sentrale tilpasningsprosessene vil være spesielt viktig i

denne sammenheng. Dette dreier seg om faktorer som enten kan redusere eller nøytralisere de skadelige effektene familievold kan ha i forhold til disse prosessene. Både individuelle, familiære og samfunnsmessige beskyttelsesfaktorer kan bidra til dette. Med utgangspunkt i Friedman og Chase-Lindsales (2002) modell (se figur 6, s 31), kan det uttrykkes i en modell hvordan ulike risiko- og beskyttelsesfaktorer kan påvirke sentrale tilpasningsprosesser hos barn, og derigjennom enten føre til positive eller negative utvikling (se figur 13).

Figur 13; Hvordan ulike faktorer kan påvirke barns utvikling gjennom tilpasningsprosessene

Med utgangspunkt i denne modellen tenker jeg at ulike faktorer ved individet, i familien og i samfunnet enten kan fungere som risikofaktorer eller beskyttelsesfaktorer. I forhold til individuelle faktorer kan for eksempel temperamentstrekk enten være med på å fremme eller hemme barnets utvikling. Et "vanskelig" temperament kan plassere barn i risiko for videre utvikling av inadekvate relasjonsforhold, mens et "lett" temperament kan beskytte barn mot en slik utvikling. I forhold til familiære faktorer kan for eksempel kvaliteten på den tilknytningen som etableres mellom barn og omsorgspersoner enten virke positivt eller negativt for barn. Trygg tilknytning kan fungere beskyttende for barns videre utvikling, mens utrygg tilknytning kan plassere barn i risiko for mistilpassning. Faktorer i samfunnet som enten kan fungere beskyttende eller plassere barn i risiko kan for eksempel være venneforhold. Det å ha en eller flere prososiale venner kan fungere beskyttende og blant

annet fremme barns sosiale kompetanse. Mens det å ikke ha venner eller det å være med i antisosiale vennegrupper, kan føre til risiko for mistilpassning hos barn som opplever familievold. Hvilke faktorer som er til stede i barns liv, og om disse virker beskyttende eller plasserer barn i risiko for mistilpassning kan derfor være avgjørende for barns videre utvikling.

Om tilstedeværelsen av ulike risiko- eller beskyttelsesfaktorer har konsekvenser for barns utvikling vil videre være avhengig av i hvilken grad de påvirker de sentrale tilpasningsprosessene. Flere forhold ved det å oppleve familievold bidrar til å øke risikoen for at barn utvikler problemer knyttet til tilknytning, kognisjon og selvregulering av emosjoner og atferd. Det er derfor grunn til å konkludere med at familievold i betydelig grad kan føre til negative konsekvenser for barn. Samtidig er det også grunn til å konkludere med at man kan forhindre en slik negativ utvikling, ved å styrke beskyttelsesfaktorer hos barn som utsettes for familievold. I denne sammenheng vil det være spesielt viktig å fokusere på de faktorene som kan virke beskyttende og fremmende for de sentrale tilpasningsprosessene; tilknytning, kognisjon og selvregulering av emosjoner og atferd.

Litteratur

Baron, R. M. & Kenny, D. A. (1986). The moderator- mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. Jurnal of Personality and Social Psychology, 51, 1173- 1182.

Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. American Psychologist, 32, 513-531.

Christensen, E. (1988). Opvægst eller overlevelse. Psykisk forsvar mot vold og strategier for overlevelse hos 4-6 årige børn i familier med hustrumishandling. København: Sikon.

Cicchetti, D (1989). How research on child maltreatment has informed the study of child development: perspectives form developmental psychopathology. I Cicchetti, D & Carlson, V (Red.). Child Maltreatment. Theory and research on the causes and consequences of child abuse and neglect. Cambridge: Cambridge University Press.

Cicchetti, D & Carlson, V (1989). Child Maltreatment. Theory and research on the causes and consequences of child abuse and neglect. Cambridge: Cambridge University Press.

Cicchetti, D., Rogosch, M.L. & Holt, K.D (1993). Resilience in maltreated children: Processes leading to adaptive outcome. Development and Psychopatology, 5, 626- 647.

Coie, J. D., Watt, N. F., West, S. G., Hawkins, J. D., Asarnow, J. R., Markman, H. J., Ramey, S. L., Shure, M. B. & Long, B. (1993). The science of prevention: A conceptual framework and some directions for a national research program. American Psychologist, 48, 1013- 1022.

Cummings, J. G., Pepler, D. J. & Moore, T. E. (1999). Behavior Problems in Children to Wife Abuse: Gender Differences. Journal of Family Violence, 14, 133- 156.

Crittenden, P. M & Ainsworth, M. D. S (1989). Child maltreatment and attachment theory. I Cicchetti, D & Carlson, V (Red.). Child Maltreatment. Theory and research on the causes and consequences of child abuse and neglect. Cambridge: Cambridge University Press.

Borge, A. I. H. (2003). Resiliens, risiko og sunn utvikling. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Bø, I. & Helle, L (2002). Pedagogisk ordbok. Oslo: Universitetsforlaget.

Emery, R. E. & Laumann- Billings, L. (2002). Child Abuse. I Rutter, M. & Taylor, E. (red.). Child and Adolescent Psychiatry. Oxford: Blackwell Publishing Company.

English, D. J., Marshall, D. B. & Stewart, A. J. (2003). Effects of Family Violence on Child Behavior and Health During Early Childhood. Journal of Family Violence, 18, 43- 57.

Evenshaug, O. & Hallen, D (2001). Barne- og ungdomspsykologi. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS

Fantuzzo, J. W., DePoala, L. M., Lambert, L., Martino, T., Anderson, G. & Sutton, S. (1991). Effects of Interparental Violence on the Psychological Adjustment and Competencis of Young Children. Journal of Consulting and Clinical Psycholohy, 59, 258- 265.

Feerick, M. M. & Haugaard. (1999). Long-Term Effects of Witnessing Marital Violence for Women: The Contribution of Childhood Physical and Sexual Abuse. Journal of Family Violence, 14, 377- 398.

Friendman, R. J. & Chase- Lindsdale, L. P. (2002). Chronic Adversities. I Rutter, M. & Taylor, E. (red.). Child and Adolescent Psychiatry. Oxford: Blackwell Publishing Company.

Gelles, R. J. (1997). Intimate Violence in Families. London: Sage Publications.

Graham- Bermann, S. A. & Edleson, J. L. (2001). Domestic violence in the lives of children: The future of research, intervention, and social policy. American Psychological Association.

Grych, J. H., Jouriles, E. N., Swank, P. R., McDonald, R. & Norwood, W. D. (2000). Patterns of Adjustment Among Children of Battered Women. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 68, 84- 94.

Grøholt, B., Sommerschild, H. & Garløv, I. (2001). Lærebok i barnepsykiatri. Oslo: Universitetsforlaget.

Harper, F. W. K. & Arias H. (2004). The Role of Shame in Predicting Adult Anger and Depressive Symptoms Among Victims of Child Psychological Maltreatment. Journal of Family Violence, 19, 367- 375.

Heller, S. S., Larrieu, J. A., D'Imperio, R. & Boris, N. W. (1999). Research om resilience to child maltreatment : empirical considerations. Child Abuse and Neglect, 23, 321- 338.

Hughes, H. M., Graham-Bermann, S. A. & Gruber, G. (2001). Resilience in Children Exposed to Domestic Violence. I Graham-Bermann, S. A. & Eldeson, J. L. (Red.). Domestic Violence in the Lives of Children: The future reaserch, intervention, and sosial policy. American Psychological Assosiation.

Huth-Bocks, A. C., Levendosky, A. A. & Semel, M. A. (2001). The Direct and Indirect Effects of Domestic Violence on Young Childrens Intellectual Functioning. Journal of Family Violence, 16, 269- 290.

Jaffe, P., Wolfe, D. A. & Wilson, S. (1990): Children of Battered Women. Newbury Park: Sage Publications.

Jaffe, M. L. (1997). Understanding Parenting. Boston: Wm. C. Brown Publishers.

Kerig, P. K. (1998). Gender and Appraisals as Mediators of Adjustment in Children Exposed to Interpersonal Violence. Journal of Family Violence, 13, 345-363.

Killén, K. (1994). Sveket. Oslo: Kommuneforlaget.

Kilpatrick, K. L. & Williams, L. M. (1998). Potential Mediators of Post-Traumatic Stress Disorder in Children Witnesses to Domestic Violence. Child Abuse and Neglect, 22, 319-330.

Kraemer, H. C., Kazdin, A. E., Offord, D. R., Kessler, R. C., Jensen, P.S. & Kupfer, D. J. (1997). Coming to terms with the terms of risk. Archives of General Psychiatry, 54, 337-343.

Levendosky, A. A. & Graham-Bermann, S. A. (2001). Parenting in Battered Women: The Effects of Domestic Violence on Women and Their Children. Journal of Family Violence, 16, 171-192.

Litrownik, A. J., Newton, R., Hunter, W. M., English, D. & Everson, M. D. (2003). Exposure to Family Violence in Young At-Risk Children: A Longitudinal Look at the Effects of Victimization and Witnessed Physical and Psychological Aggression. Journal of Family Violence, 18, 59-73.

Lund, T. (1997). Kausal metodologi: En kortfattet og enkel introduksjon. Oslo: Pedagogisk forskningsinstitutt, Universitetet i Oslo.

McCabe, K. M., Luccini, S. E., Hough, R. L., Yeh, M. & Hazen, A (2005). The Relation Between Violence Exposure and Conduct Problems Among Adolescents: A Prospective Study. American Journal of Orthopsychiatry, 75, 575-584.

MacMillan, H. L., Fleming, J. E., Streiner, D. L., Lin, E., Boyle, M. H., Jamieson, E., Duku, E. K., Walsh, C. A., Wong, M. Y.-Y. & Beardslee, W. R. (2001). Childhood Abuse and Lifetime Psychopathology in a Community Sample. The American Journal of Psychiatry, 158, 1878- 1883.

Margolin, G. (1998). Effects of Domestic Violence on Children. I Wiehe, V. R (Red.). Understanding Family Violence: Treating and preventing partner, child, sibling and elder abuse. Sage Publications.

Masten, A. S., Best, K. M. & Garmezy, N. (1990). Resilience and development: contributions from the study of children who overcome adversity. Development and psychology, 2, 425- 444.

Masten, A. S. & Coatsworth, J. D. (1998). The Development of Competence in Favorable and Unfavorable Environments: Lessons From Research om Successful Children. American Psychologist, 53, 205- 220.

McCabe, K. M., Lucchini, S. E., Hough, R. L., Yeh, M. & Hazen, A. (2005). The Relation Between Violence Exposure and Conduct Problens Among Adolescents: A Prospective Study. American Journal of Orthopsychiatry, 75, 575- 584.

Nygård, R. (1977). Personality, Situation, and Persistence. "A study with emphasis on achiverment motivation". Oslo: Universitetsforlaget.

Offord, D. R. & Kraemer, H. C. (2000). Risk factors and prevention. Evidence- Based Mental Health. Vol. 3, 70-71.

Prinz, R. J. & Feerick, M. M. (2003). Next Steps in Research om Children Exposed to Domestic Violence. Clinical Child and Family Psychology Review, 6, 215- 219.

Rossmann, B. B. & Robb, E. (2001). Longer term effects of children's exposure to domestic violence. I Graham-Bermann, S. A. & Edleson, J. L. (red.). Domestic violence in the lives of children: The future of research, intervention, and social policy. American Psychological Association.

Rutter, M. (1985). Resilience in the face of adversity: Protective factors and resistance to psychiatric disorder. British Journal of Psychiatry, 147, 598- 611.

Rutter, M. & Rutter, M. (1997). Den livslange udvikling. Forandring og kontinuitet. København: Hans Reitzels Forlag.

Rutter, M. & Taylor, E. (2002). Child and Adolescent Psychiatry. Oxford: Blackwell Publishing Company.

Salzinger, S., Feldman, R. S., Ng-Mak, E. M., Stockhammer, T. & Rosario, M. (2002). Effects of Partner Violence and Physical Child Abuse on Child Behavior: A Study of Abused and Comparison Children. Journal of Family Violence, 17, 23- 52.

Sameroff, A. J. & Frisvold, D. E. (2000). Transactional Regulation: The Development Ecology of Early Intervention. I J. P. Shonkoff & S. J. Meisels (Red.). Handbook of Early Childhood Intervention. Cambridge: Cambridge University Press.

Schaffer, R. H. (1999). Social udvikling. København: Hans Reitzels Forlag.

Smith, L.(2002). Tilknytning og barns utvikling. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

Sternberg, K. J., Lamb, M. E., Greenbaum, C., Cicchetti, D., Dawud, S., Cortes, R. M., Krispin, O. & Lorey, F. (1993). Effects of Domestic Violence on Children´s Behavior Problems and Depression. Developmental Psychology, 29, 44- 52.

Waaktaar, T. & Christie, H. J. (2000). Styrk sterke sider. Håndbok i resilience grupper for barn med psykososiale belastninger. Oslo: Kommuneforlaget.

Werner, E. E. & Smith, R. S (1982). Vulnerable but Invincible: Alongitudinal study of resilient children and youth. New York: Mcgraw- Hill.

Werner, E. E (1990). Protective factors and individual resilience. I J. P. Shonkoff & S. J. Meisels (Red.). Handbook of Early Childhood Intervention. Cambridge: Cambridge University Press.

Widom, C. S., (1999). Posttraumatic Stress Disorder in Abused and Neglected Children Grown Up. The American Journal of Psychiatry, 156: 1223-1229.

Wiehe, V. R. (1998). Understanding Family Violence: Treating and preventing partner, child, sibling and elder abuse. Sage Publications.

Wolak, J. & Finkelhor, D. (1998). Children exposed to Partner Violence. I Jasinski, J. & Williams, L. M. (red.): Partner Violence. Thousand Oaks: Sage Publications.

Publikasjoner

NIBR- rapport (2005: 3): <http://www.nibr.no/content/view/full/75> (02.02.06)

NOU (1991: 3): Mannsrolleutvalgets sluttrapport

Odin arkiv: Justis- og politidepartementet (2003): <http://www.odin.dep.no> (01.03.06)

Odin arkiv: Justis- og politidepartementet (2004): <http://www.odin.dep.no> (01.03.06)

St.mld. Nr. 61 (2005): <http://odin.asap.asp.com> (02.02.06)